

Verslag

**Onderzoek naar de mogelijkheden van veeteelt, en de verwerking
van landbouwproducten in Zuidwest Polen**

Voorwoord

In het kader van de projectstage is er stage gelopen bij Nemoland te Kopaniec in Polen. In het rapport zult u kennismaken met de projectaanbiedende organisatie en op de hoogte worden gebracht van de mogelijkheden voor het vestigen van een veeteelt bedrijf en de verwerking van de eigen geproduceerde producten.

Door het project hebben wij vele mensen leren kennen.

We zijn begeleid door de docent Ariën Baken, Wij willen hem hier dan ook voor bedanken voor het in goede banen leiden van onze projectstage.

Verder willen wij onze begeleider, de heer Peter Spruyt bedanken voor het begeleiden in Polen tijdens het onderzoek, en zijn vrouw Mathilde Andriessen natuurlijk ook voor het goede onderdak. Ze hebben ons namelijk een zeer goede ruimte gegeven in Polen, waar wij uitstekend aan ons onderzoek konden werken.

En natuurlijk niet te vergeten onze tolk Kamila Jelenska, zij heeft zeer veel voor ons gedaan. Ze maakte de afspraken met veehouders, boerenorganisaties enz. Als wij haar niet hadden gehad, hadden we lang niet zoveel kunnen bereiken aan ons onderzoek. Op het platteland kunnen de mensen geen woord Engels of Duits.

Ze was de gehele vier maanden aanwezig, was heel enthousiast en belde uit haar zelf bedrijven voor ons op zodat we daar ook een kijkje konden nemen. Ze heeft ons naast het onderzoek nog vele andere bezienswaardigheden laten zien.

Als laatste willen wij de geïnterviewde veehouders, boerenorganisaties en gemeente bedanken voor de tijd die zij er aan besteed hebben.

Leeuwarden, oktober 2004

Vera Velstra
Theo Wijma

Samenvatting

Nemoland is een ontmoetingscentrum voor wandelaars en natuurvrienden in het gehucht Miedzylesie (vroeger Kolonie Ramberg) in het zuidwesten van Polen.

Het gebied in de omgeving van Nemoland is uitstekend geschikt voor biologische en ambachtelijke landbouw, veeteelt, akkerbouw en/of tuinbouw, gecombineerd met de functies natuurbeheer, zorg en toerisme.

Polen heeft een oppervlakte van 32.325.000 ha, daarvan wordt 60% gebruikt voor agrarische doeleinden en 28% is bedekt met bos. Het areaal dat bestemd is voor agrarische gebruik bestaat voor 80% uit akkerbouw en 20% uit grasland.

De gemeente Stara Kamienica (het onderzoeksgebied) ligt in het zuidwesten van Polen.

Er zijn in de gemeente Stara Kamienica 600 boerenbedrijven. Iedere boer met meer dan een ha grond staat geregistreerd als agrariër.

De landbouw is na de val van de muur in een sneltrein vaart achteruit geboerd.

Door de EU-toetreding is Polen druk bezig zich aan te passen en de economie beter te organiseren. Dat heeft zeker als voordeel dat de corruptie en de criminaliteit die het land in hun greep hadden, gestaag wordt terug gedrongen. Hele regio's worden langzamerhand opgeknapt.

De hervormingen van het EU landbouwbeleid, gericht op extensievere productiemethoden en multifunctionaliteit, zijn voor de kleine boeren in Polen aantrekkelijk. Van de boeren is 40-60% gericht op zelfvoorziening. Boeren in en rondom Stara Kamienica denken en zeggen vaak dat ze biologisch produceren.

Het aantal gangbare boeren is nog steeds groter dan het aantal biologische boeren.

Biologische producten in Polen zijn 10 – 15% duurder dan normaal.

Voor Polen is dit het eerste jaar dat ze bij de EU zijn, hierdoor zijn de opbrengstprijzen lager uitgevallen. Sommige boeren zitten hierdoor financieel in de problemen, omdat ze pas aan het einde van het jaar hun inkomenstoeslag zullen ontvangen. Een tegenvaller voor de boeren is dan ook dat Polen de laagste referentieopbrengst heeft (3 ton per hectare) en daarom de laagste hectarepremie. Bijkomend probleem is dat veel boeren niet kunnen bewijzen hoeveel grond ze in gebruik hebben. Het kadaster is erg incompleet en het invoeren van alle bekende gegevens zal nog wel enkele jaren duren.

Polen profiteert met de export van producten volop van de historische uitbreiding van de Europese Unie. Hierdoor zijn de consumentenprijzen in Polen zelf omhoog gevlogen, een punt van zorg voor de Poolse Centrale Bank.

Het zijn de grote Poolse landbouwbedrijven die van de export profiteren, maar indirect komt de gestegen uitvoer ook de kleine boeren ten goede. Die kunnen hun producten nu makkelijker en tegen hogere prijzen dan voorheen op de binnenlandse markt kwijt.

In Polen komen drie soorten landbouwbedrijven voor. Dit zijn gezinsbedrijven of eenmansbedrijven, net zo als in Nederland door één gezin gerund. Als tweede soort komen er coöperatieve landbouwbedrijven voor. Dit zijn vaak ex-staatsbedrijven waar twee of drie boeren in samenwerken. Dan nog zijn er de oude staatsbedrijven. Dit soort bedrijven is echter al een zeldzaamheid aan het worden.

De bodem in Polen wordt gekenmerkt door een overwegend matige vruchtbaarheid. In het zuidwestelijk deel van Dolnośląski is de grond heel slecht, het gebied is met de Alpen te vergelijken. Om het land productief te krijgen, duurt drie jaar. In de gemeente Stara Kamienica komen de grondklassen vier tot en met zes het meest voor. De nieuwe wet op verkoop van landbouwgrond kent een maximale verkoop van landbouwgrond aan privé-boeren van 100, 200 of 300 ha. (afhankelijk van de vruchtbaarheid). Daarnaast is verkoop van grond aan Poolse ondernemers boven 300 ha. toegestaan. Na 2016 mogen ook buitenlandse ondernemers landbouw- en bosbouwgronden kopen.

Met het wegvallen van de communistische garantieprijs en de Russische afzetmarkt is in 10 jaar tijd de plantaardige productie met 30 % gedaald en de dierlijke productie zelfs met 40 %. Dit heeft er toe geleid dat de gemiddelde zuid Poolse veehouder zes koeien bezit.

De leefbaarheid in de dorpen is er hard op achteruitgegaan. De agrariërs zijn gemakkelijk geworden, als ze in een fabriek meer kunnen verdienen, gaan ze in een fabriek werken. De meeste veehouders hebben dan ook geen quotum aangevraagd. De agrariërs in Dolnośląski zijn zeer conservatief. Ze weten niet dat ze geld kunnen krijgen aan subsidies. Ze lijden aan een soort van bedrijfsblindheid.

Er zijn verschillende aantrekkelijke regelingen voor bedrijfsovername of bedrijfsgroei. Deze staan weer ter dienst van de verwerkende industrie om daar weer banen uit te creëren. Een andere stimuleringsregeling voor de groei van landbouwbedrijven is als ouderen hun land niet overdragen of verpachten aan zoon of dochter of aan de staat, krijgen ze geen pensioen.

In een groot gedeelte van de voedingsmiddelenindustrie is er een dynamische overgang geweest naar privatisering, rentabiliteit en investeringen. Het proces in de sector “eerste verwerkingsstadium” is echter veel langzamer verlopen.

De vleesconsumptie heeft zich de laatste jaren gestabiliseerd, de vraag naar biologische producten neemt toe.

Een half jaar na de toetreding voldoen 45 slachterijen en 32 zuivelfabrieken aan de EU-eisen en mogen exporteren naar andere landen.

Vooruitlopend op deze ontwikkeling zijn de westerse fabrieken Poolse melkveeouders aan het benaderen om nu reeds te veranderen van melkfabriek. Deze westerse fabrieken bezitten vrijwel allemaal de A-status waardoor zij hun producten binnen de gehele EU kunnen afzetten.

De laatste jaren werd er een steeds groter deel van het vlees door de boeren zelf op de markt gebracht. De markt voor rundvlees zal zich niet meer herstellen. Het aandeel van lams- en schapenvlees in de totale vleesconsumptie stijgt naar verwachting.

Zekerheden over de afzet van de producten zijn er amper, vaste prijzen evenmin. Veel slachterijen en melkfabrieken staan op het randje van hun faillissement. Slachterijen en melkfabrieken hebben tot 2006 de tijd om aan de EU-regels te voldoen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	5
Kennismaking.....	5
Geschiedenis van het gebied.....	5
Aanleiding.....	6
2. Materialen en Methoden.....	7
Mogelijkheden veelteelt.....	7
Mogelijkheid voor de verwerking van eigen producten.....	7
3. Stageprogramma.....	8
4. Bevindingen literatuuronderzoek.....	9
Beschrijving van gemeente Stara Kamienica (onderzoeksgebied).....	9
Polen Algemeen.....	9
Economische ontwikkelingen.....	9
Toetreding tot de EU.....	11
Bedrijfsvormen.....	12
Productie.....	14
Verwerkende sector.....	16
5. Bevindingen veldonderzoek.....	19
Landbouw in de gemeente Stara Kamienica.....	19
Mentaliteit van de agrariër.....	19
Gangbaar/ biologisch.....	20
Grond.....	21
Bouwplan.....	22
Toekomst mogelijkheden.....	23
6. Aanbeveling.....	28
7. Discussie.....	33
8. Literatuurlijst.....	34
9. Bijlagen.....	35
Bijlage I	Interviews.
Bijlage II	Tabellen onderzoek.
Bijlage III	Perceelskaarten.
Bijlage IV	Informatie wolproducten.
Bijlage V	Interviewvragen schapenhouder.
Bijlage VI	Interviewvragen overige agrariërs.
Bijlage VII	Overige informatie.

1. Inleiding.

Kennismaking.

Nemo is een belangenbehartigingsorganisatie welke zich inzet voor wandelmogelijkheden in Nederland. De organisatie heeft in totaal 1274 leden.

In 1998 hebben Nemo-leden een voormalig agrarisch bedrijf in Polen aangekocht. Het terrein werd gedoopt onder de naam "Nemoland" en het huis werd door de pastoor ingezegend.

Nemoland is een ontmoetingscentrum voor wandelaars en natuurvrienden in het gehucht Miedzylesie (vroeger Kolonie Ramberg) in het zuidwesten van Polen. Het centrum is 32 ha. groot en bestaat uit een camping, gastenaccommodaties, groepsverblijf, caféruimte en diverse schuren. Het terrein bestaat uit veel kleine akkers, een aantal grote grasweiden, beken, verruigde percelen en een oud bos. De vele voetpaden, houtwallen en stenen muren zijn oude sporen van een natuurrijk cultuurlandschap.

De projecten die Nemo uitvoert in het gebied zijn gericht op een integrale benadering waarbij agro/zorgtoerisme, natuur/landschapsbescherming, agrarische bedrijvigheid, hulpverlening en duurzame ontwikkeling van de streek elkaar versterken. Daarbij wordt agrarische bedrijvigheid gezien als basis van de duurzame ontwikkeling van de streek.

Bovendien bevindt Polen zich in een interessante overgangssituatie met alle daarbij behorende problemen en mogelijkheden. De plannen van Nemo voor duurzame ontwikkeling kregen dit jaar een extra politieke lading omdat ze functioneren als alternatief voor de plannen van een Poolse firma die in het gebied een 100 ha. grote open steenmijn wil gaan exploiteren. De steenmijn zou elk perspectief op duurzame ontwikkeling voorgoed vernietigen. De plaatselijke en provinciale overheden zijn zeer aanspreekbaar voor alternatieve projecten. De stageprojecten spelen hierbij een wezenlijke rol.

Geschiedenis van het gebied

Het Izergebergte en Reuzengebergte in het Sudetengebied van de Poolse provincie Dolnośląski werd al vroeg bewoond door Kelten, Sorben en Walen. Sinds de vroege Middeleeuwen was het een deel van respectievelijk het Poolse Piastenrijk, Bohemen, Oostenrijk, Pruisen en tot 1944 van Duits Silezië. Al deze ontwikkelingen hebben zichtbare sporen nagelaten en maken het gebied uniek in Europa.

Na de laatste oorlog werden de grenzen weer verschoven: de Duitsers werden verdreven, en de verdreven Polen uit het toenmalige Oost-Polen (nu Oekraïne) namen hun plaats in. Omdat in het communistische Polen de kleine boeren niet weg gecollectiviseerd werden, zoals elders in het Oostblok, bleef het kleinschalige cultuurlandschap in tact. Door de bossterfte, als gevolg van milieuvervuiling in de communistische tijd, werd het gebied de zwarte driehoek genoemd.

Na de val van de muur in 1989 herstelde de natuur, maar wordt de vanouds agrarische streek bedreigd door verwaarlozing, werkloosheid en verbossing omdat de boeren het niet redden. De streek is niet alleen slachtoffer van de oorlog en het communisme, maar ook van de nieuwe economie van de EU die voor elkaar krijgt wat vroeger nooit lukte: de ontwrichting van de lokale economie en daarmee het zelfrespect van de mensen en de waardering voor het levende landschap. Maar steeds meer bewoners zetten zich in voor het behoud van het unieke landschap. Duurzaam toerisme kan een belangrijke bijdrage leveren om de natuur en cultuur van de streek te waarderen en te behouden.

Aanleiding.

Het gebied in de omgeving van Nemoland lijkt uitstekend geschikt voor biologische en ambachtelijke landbouw, veeteelt, akkerbouw en/of tuinbouw, gecombineerd met de functies natuurbeheer, zorg en toerisme. Nemo wil als stagebiedende organisatie onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheden en voorwaarden voor geïntegreerde agrarische bedrijvigheid en het maken van een bedrijfsplan.

Doelstelling:

In opdracht van en in samenwerking met Nemoland worden er twee onderzoeken gedaan met de volgende doelstellingen:

1. Onderzoek naar de mogelijkheden van veeteelt in het gebied op en rond Nemoland.
2. Onderzoek naar de verwerking van agrarische landbouwproducten die geproduceerd kunnen worden op Nemoland.

Onderzoeksvragen:

Ad onderzoek 1.

1. Is er economisch rendabele landbouw mogelijk in de streek van Nemoland, Polen.
2. Is de grond geschikt voor intensiever gebruik.
3. Zouden boeren in desbetreffend gebied kunnen samenwerken.

Ad onderzoek 2.

1. Levert eigen verwerking tot streekeigen product een hoger saldo op voor Nemoland.
2. Welke productenverwerkingen zijn er mogelijk.
3. Is er voldoende afzet voor streekeigen producten.

2. Materialen en Methoden

Mogelijkheden veelteelt.

Literatuuronderzoek:

Hoe was het vroeger gesteld met de landbouw? Uit vakbladen en internetpagina's valt veel informatie te halen. Op die wijze kan informatie vergaard worden over de ontwikkelingen in de Poolse landbouw, over regelgeving en inventarisatie van bedrijfsgrootte en verbouwde gewassen met hun oppervlakte.

Veldonderzoek:

Er zal een inventarisatie van de huidige werkmethoden van boeren in de gemeente Stara Kamienica nodig zijn. Hoe ver is de regio gemechaniseerd en wat zijn de voorkomende koeienrassen enz. Deze is te verkrijgen door interviews met boeren, agrarische belangenbehartigers en overheidsinstanties. De boeren zullen in overleg met Nemo of een belangenbehartigingsorganisatie geselecteerd worden. Om goed te communiceren met de geïnterviewden zal er een tolk moeten worden ingezet.

Mogelijkheid voor de verwerking van eigen producten.

Literatuuronderzoek:

Inventarisatie van de huidige opbrengstprijzen van agrarische producten. Onderzoek naar voorkomende streekeigen producten en de productiewijze daarvan. Ook weer informatie vergaren uit vakbladen en van internet. Vooral gegevens uit de historie en uit het heden zijn van belang.

Veldonderzoek:

Voor dit onderzoek zal eerst een inventarisatie van de huidige werkmethoden in het gebied Stara Kamienica nodig zijn. Deze is weer te verkrijgen door interviews met boeren, agrarische belangenbehartigers, overheidsinstanties. Van belang zal zijn waar de melk nu afgezet wordt en waar de slachtkoeien naar toe gaan. Interviews in overleg / combinatie met Poolse studenten vanwege taal. Inventarisatie naar mogelijkheden en bereidheid tot afzet via plaatselijke winkels.

3. Stageprogramma

- 1) Oriëntatie; verkenning van het gebied
 - a) Nemoland en de dorpen in de omgeving
 - b) De gemeente Stara Kamienica
 - c) Het stedelijk gebied Jelenia Góra
 - d) Izergebergte en Reuzengebergte
 - e) Inventarisatie plaatselijke, regionale en internationale landbouworganisaties, onderwijsinstellingen en overheidsinstellingen gericht op land/tuinbouw
 - f) Literatuurstudie, verzamelen relevante achtergrondinformatie
- 2) Stage en onderzoek bij Nemoland Polen
 - a) Onderzoek naar de mogelijkheden voor landbouw en veeteelt in Nemoland
 - b) Meehelpen in het bedrijf (natuurherstel, aanleg voetpaden, moestuin/boomgaard, maaien/snoeien, wegherstel, drainage)
- 3) Veldonderzoek
 - a) Grond, water, gewassen, klimaat, rassen, geschiedenis, natuurwaarden
- 4) Marktonderzoek, P.R.
 - a) Plaatselijke markt
 - b) Regionale markt (Euroregio), grensgebied
 - c) Internationale markten
- 5) Overheidsbeleid, Poolse en EU wet/regelgeving, bestemmingsplannen
- 6) Productontwikkeling en industrie
 - a) Onderzoek naar economisch rendabele productontwikkeling
- 7) Analyse en conclusie
 - a) Welke productie en productiewijze is economisch rendabel en haalbaar?

4. Bevindingen literatuuronderzoek

Beschrijving van gemeente Stara Kamienica (onderzoeksgebied)

De gemeente Stara Kamienica ligt in het zuidwesten van Polen. Het wordt omringd door de (toeristische) steden: Jelenia Góra, Szklarska Poreba en Swieradow Zdroj. De gemeente ligt in de hoek van het Reuzengebergte en het Izergebergte, welke zomers een bergwandelgebied en 's winters een wintersport gebied zijn. De gemeente bestaat uit een oppervlakte van 11050 hectare. Er wonen 5320 mensen, dit komt neer op een bevolking van 48 personen per km². De gemeente bestaat uit de volgende dorpen: Antoniow, Barcinek, Chromiec, Kopaniec, Kromnow, Mala Kamienica, Nowa Kamienica, Rybnica, Stara Kamienica en Wojsciezyce. De dorpen liggen op een hoogte van tussen de 300 – 500 meter boven zeeniveau.

Polen Algemeen

Polen heeft een oppervlakte van 32.325.000 ha en is daarmee negen keer groter dan Nederland. Daarvan bestaat 6% uit rivieren en meren. Polen is een voornamelijk vlak laagland. Meer dan 75% van het oppervlak ligt beneden de 200 meter boven het zeeniveau. Van het oppervlakte wordt 60% gebruikt voor agrarische doeleinden en 28% is bedekt met bos. Het areaal dat bestemd is voor agrarische gebruik bestaat voor 80% uit akkerbouw en 20% uit grasland. Van de grond is 80 procent in handen van kleine boeren, in totaal bijna drie miljoen. (Bron: verslag emigratie polen)

Polen is voor reislustige boeren zeker niet het beloofde land. Daarvoor zijn verschillen in cultuur en mentaliteit te groot. In het Oosten is er nog een aandachtspunt: daar bestaat politieke en sociale weerstand tegen nieuwkomers. Soms lijkt er sprake te zijn van het “Wilde Oosten”. Met name over Polen zijn er legio geluiden over jaloezie en pesterijen. Daarom is semigratie niet echt een optie volgens ingewijden. Je moet er bovenop zitten, heet het: zowel vanwege productiviteit als wegens veiligheid en bescherming van eigendommen.

(Bron: boerderij 27-04-04)

Zuidoost Polen bezit geen echt landklimaat. Het weer wordt overheerst door westenwinden die soms aardig wat regen kunnen meenemen. De drie zomermaanden zijn het natst. Toch zijn de zomers warmer dan in Nederland en de winters veel kouder, wat juist op een landklimaat duidt. (de gemiddelde jaartemperatuur op de hoogste top van het Reuzengebergte is 0,1°C). Beneden aan de voet van het gebergte valt 500 mm tot 750 mm neerslag, bovenop de kammen kan dit oplopen tot 1600 mm. De meeste neerslag valt in het westelijke deel van het Reuzengebergte. Vaak treedt er in het Reuzengebergte een vreemd klimaatverschijnsel op dat inversie heet. Met name in de herfst en de winter kan de inversie in het reuzengebergte soms wekenlang aanhouden. (Bron: informatiemap Nemoland 2004)

Economische ontwikkelingen

De koers van de Poolse munteenheid (zloty) is in het afgelopen jaar ten opzichte van de Euro redelijk stabiel geweest. Tijdens de periode van het bezoek aan Polen (juli tot november) was de koers als volgt: €1,-- is zł 4,30. Zoals in Nederland het aantal centen achter de komma staan is dit in Polen de grosz (gr)

Polen kende kort voor haar toetreding tot de Europese Unie een merkwaardige groei, welke merkbaar was in meerdere economische sectoren. De groei, die beperkt bleef tot een 3,7 % in 2003, bedroeg 6,0 % voor het eerste kwartaal 2004; na enkele jaren bevroren te zijn is dit een van de hoogste groeipercentages tussen het geheel van de Europese Unie lidstaten.

De drijfkrachten van deze opleving zijn vooral uitvoer en huishoudelijke consumptie. De economische groei uitte zich immers in een verhoging, in reële waarde, van de lonen die een gunstig effect kon hebben op de kleinhandel. Daarnaast knoopte de export weer met twee

Mogelijkheden van veeteelt en de verwerking van landbouwproducten in Zuidwest Polen.

cijfers groeipercentages aan, terwijl de import in kleinere mate toenam. Zoals reeds in 2003 was de groei gedurende het eerste kwartaal bijzonder tastbaar in de industriële sector, waar de afzet de eerste drie maanden van dit jaar met 19,1 % steeg.

In 2000 heeft Nederland o.a. machines, vervoermateriaal, elektrische apparatuur en diverse gefabriceerde goederen geïmporteerd uit Polen. Nederland heeft vooral voedings- en genotmiddelen, chemische producten, machines, elektrische apparatuur en kantoormachines geëxporteerd.

Vooraf handelaren uit Duitsland, Frankrijk en Italië zijn in Polen actief. Italianen zijn overwegend geïnteresseerd in melk en kalveren. Nederland haalde uit Polen in het eerste halfjaar 67758 kalveren, tegen 42768 in geheel 2003. (Bron: Boerderij 17-08-04)

Het zijn de grote Poolse landbouwbedrijven die van de export profiteren, maar indirect komt de gestegen uitvoer ook de kleine boeren ten goede. Die kunnen hun producten nu makkelijker en tegen hogere prijzen dan voorheen op de binnenlandse markt kwijt. Omdat landbouwproducten duurder zijn geworden, zijn de prijzen van levensmiddelen als melk, boter en vlees de afgelopen maanden fors gestegen. Polen geven hierdoor inmiddels 29 procent van hun inkomen uit aan voeding. Nederlandse consumenten geven gemiddeld 13 procent van hun inkomen uit aan voedingsmiddelen. (Bron: Leeuwarder Courant 25-8-04)

De veehouderij in Polen is zo ontwikkeld, dat het land zelfvoorzienend is in zuivel en in belangrijke mate in vlees.

De Poolse export van voedingsmiddelen naar de voormalige EU-15 is in mei 2004 ten opzichte van 2003 al gegroeid met 15%. Het gaat hierbij vooral om vlees. De Poolse overheid verwacht echter ook dat de export van zuivelproducten als boter, melkpoeder, kaas en yoghurt zal toenemen, mede dankzij de lagere productiekosten. Kaas is bijvoorbeeld gemiddeld 30 % goedkoper dan in de oude EU-15. Vorig jaar bedroeg de totale zuivelexportwaarde bijna 361 miljoen euro, waardoor het overschot op ruim 260 miljoen euro uitkwam. Zuivel leverde in 2003 een belangrijke bijdrage aan het positieve saldo van de Poolse handelsbalans in landbouwproducten. Dit saldo bedroeg 205 miljoen euro, terwijl dit het voorafgaande jaar nog negatief was. De belangrijkste exportproducten in de zuivel zijn mager melkpoeder, kaas en caseïne. Mager melkpoeder is verantwoordelijk voor ruim 37% van de exportwaarde in 2003, kaas voor bijna 33% en caseïne voor 11%.

De deskundigen benadrukken de noodzaak van modernisering, die op het eerste zicht ongunstig is voor de tewerkstelling: einde maart 2004 bedroeg het werkloosheidscijfer 20,5 % van de actieve bevolking, wat 3,2 miljoen personen vertegenwoordigt. Het cijfer daalde wat tussen maart en april 2004 (- 0,5 %) maar het blijft te vroeg om hierin een eerste stap te zien tot een langdurige vermindering van de werkloosheid in Polen.

Het percentage van de beroepsbevolking werkzaam in Poolse landbouw is in tien jaar tijd teruggelopen naar 25,8 % in 2000. Ter vergelijking: in Nederland ligt dit percentage op 3,7 % en lag het in 1990 nog op 4,8 %. (Bron: boerderij 08-08-2000)

De stabilisering op een laag niveau van de inflatie is een andere troef voor de Poolse economie : in maart 2004 bedroeg dit cijfer 1,7 % (op jaarlijkse basis), een gemiddelde dat constant is gebleven sinds november 2003.

De rente schommelt tussen de 10 en de 20 %. Dit maakt investeren niet makkelijk. Banken geven dan ook weinig leningen uit mede door gebrek van onderpand.

De banksector in Polen is niet goed ontwikkeld, en is op het platteland sterk versnipperd. Er is een herstructureringsstrategie voorgesteld, waarbij langzaam vooruitgang wordt gemaakt.

Mogelijkheden van veeteelt en de verwerking van landbouwproducten in Zuidwest Polen.

De Poolse boeren gaan betrekkelijk weinig schulden aan voor de bedrijfsvoering, en plattelandsbedrijven gebruiken doorgaans hun eigen middelen om investeringen te financieren. Er wordt meer nadruk gelegd op de structuur van de productiemiddelen, zoals herstructurering en modernisering, dan op inputs zoals meststoffen en de aankoop van zaaien pootgoed.

(Bron: http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/peco/poland/summary/sum_nl.htm 29-09-04)

De Poolse overheid heeft als uitzondering op bovenstaande rentepercentages bekend gemaakt dat zij het minimale rentepercentage voor oogstkrediet verlaagt van 4% naar 2%. Een agrariër kan in 2004 een krediet van € 80,40 per ha verkrijgen, voor een periode van maximaal 12 maanden. Dit krediet kan slechts aangewend worden voor de toegerekende teeltkosten.

(Bron: www.polagricon.nl/nieuws.php)

Toetreding tot de EU

Door de EU toetreding is Polen druk bezig zich aan te passen en de economie beter te organiseren. Dat heeft zeker als voordeel dat de corruptie en de criminaliteit die het land in hun greep hadden, gestaag wordt terug gedrongen.

Met het toetreden van Polen, heeft het land de volgende productiequota voor agrarische producten toebedeeld gekregen:

- Granen: referentieopbrengst 3 ton/ha, basisareaal 9,45 miljoen ha;
- Melkbasisquota: 8,96 miljoen ton, herstructureringsreserve tot 2006: 416.000 ton, waarvan:
 - fabrieksmelk 8,5 miljoen ton,
 - opkoopquotum 0,46 miljoen ton;
- Suikerquotum: 1,67 miljoen ton (A-quotum 1.580.000 ton en B-quotum 91.926 ton) ;
- Aardappelzetmeelquotum: 144.985 ton ;
- Rundvleespremie voor 926.000 dieren;
- Zoogkoeienpremie: 3 jaar overgangperiode om zoogkoeien te definiëren.

(Bron: LBActualiteiten, 2003 nr. 07, 28-02-2003)

Afwachten is tot hoever de Poolse boeren de quota's vol krijgen. Dit mede door de grote zelfvoorzieningsgraad. Waarschijnlijk gaan de boeren producten voor eigen consumptie buiten de quota's om produceren.

De hervormingen van het landbouwbeleid, gericht op extensievere productiemethoden en multifunctionaliteit, zijn voor de kleine boeren in Polen aantrekkelijk. Van de boeren is 40-60% gericht op zelfvoorziening, het gewasbeschermingsmiddelengebruik ligt op 1/8 en dat van kunstmest op 1/3 van het gemiddelde in de huidige EU-lidstaten.

Ook ontkoppeling, gericht op een betere marktwerking, en het tegengaan van overproductie kan Polen steunen. Polen gaat ervan uit dat deze maatregelen zullen leiden tot eenvoudiger procedures en het beter benutten van steunbetalingen door Poolse boeren. De weerstand tegen een van buitenaf opgelegde overmatige regelgeving moet bovendien gezien worden in het licht van de nog verse, slechte, herinneringen aan de centraal geleide economie in het communistische tijdperk. (Bron: LBActualiteiten, 2003 nr.23, 20-07-2003)

Omdat het voor Polen het eerste jaar is dat ze bij de EU zijn, zullen de opbrengstprijzen lager uitvallen. Sommige boeren zitten hierdoor financieel in de problemen, omdat ze pas aan het einde van het jaar hun inkomenstoelag zullen ontvangen.

Polen heeft de laagste referentieopbrengst (3 ton per hectare) en daarom ook de laagste hectarepremie. Deze wordt volgens de laatste stand van zaken in 2013 € 189,- per hectare, en begint dit jaar met een kwart hiervan. De Poolse overheid vult aan tot 55 procent van de steun in de EU-15.

Mogelijkheden van veeteelt en de verwerking van landbouwproducten in Zuidwest Polen.

Poolse boeren zullen in 2004; € 45,- per ha. aan inkomstenstoeslag ontvangen voor akkerbouwgewassen. Dit komt overeen met 25% van de inkomstenstoeslag die EU-15 boeren ontvangen. Veeboeren ontvangen €110 per ha. De bedragen kunnen, afhankelijk van de wisselkoers, nog iets veranderen. Telers van tarwe, hop en tabak kunnen 55% van de Europese steun ontvangen.

Polen wilde eerst een inkomstenstoeslag vaststellen per hectare voor alle landbouwgrond. Het was een teleurstelling dat niet meer dan 25% inkomstenstoeslag betaald mocht worden voor gewassen waarvoor geen subsidie bestaat in de EU (gewassen zonder garantieprijs), omdat een hoger percentage tot concurrentievervalsing zou leiden. In de periode 2004-2006 zal in totaal 4,3 miljard euro worden betaald aan inkomstenstoeslagen voor Poolse boeren.

Een probleem is dat veel boeren niet kunnen bewijzen hoeveel grond ze in gebruik hebben. Het kadaster is erg incompleet en het invoeren van alle bekende gegevens zal nog wel enkele jaren duren. Veel grond is van ouder op kind vererfd zonder dat dit is vastgelegd via de notaris. Verder wordt veel grond verpacht op basis van mondelinge overeenkomsten, zonder schriftelijk bewijs. Het gevaar bestaat dat voor dezelfde grond twee of drie keer inkomstenstoeslag geclaimd zal worden.

Het huidige landbouwbeleid geeft echter weinig vertrouwen vanwege het feit dat nu 75% van de steun naar 25% van de boeren gaat. Dit zijn meestal de grotere boeren. Kleinere boeren weten vaak niet dat ze in aanmerking komen voor subsidie of hebben de moeite van de administratie niet voor de subsidie over. (Bron: Boerderij 27-04-2004)

De landbouwsector en de boeren met een levensvatbaar bedrijf kunnen de vruchten plukken van de Europese solidariteit. Zo gaat er de komende 3 jaar €1,8 miljard naar de modernisering van de landbouw en plattelandontwikkeling. € 1,2 miljard van dat geld komt rechtstreeks uit de EU-potten in Brussel. (Bron: Boerderij 20-07-2004)

Boven alle al genoemde bedragen stelde de EU in juli 2004 nog eens ruim € 830 miljoen extra ter beschikking voor de modernisering van de Poolse landbouw en de voedselproducerende industrie. (Bron: Leeuwarder Courant 25-08-2004)

Bedrijfsvormen.

In Polen bestaan nog drie soorten landbouwbedrijven. Dit zijn gezinsbedrijven of eenmansbedrijven, net als in Nederland door één gezin gerund wordt. Als tweede soort komen er coöperatieve landbouwbedrijven voor. Dit zijn vaak ex-staatsbedrijven waar twee of drie boeren in samenwerken. Dan zijn er nog de oude staatsbedrijven. Dit soort bedrijven zijn echter al een zeldzaamheid aan het worden. In Polen hebben de staatsbedrijven al nooit voet aan wal kunnen krijgen en degenen welke er waren zijn na de val van het communisme in het verval geraakt of zijn in de loop van tijd overgenomen door de al genoemde coöperatieve boeren of ondernemende gezins- of eenmansbedrijven. In tabel 1 is de verdeling van de landbouwgrond naar ondernemingsvorm te zien.

Tabel 1. Agrarisch landgebruik:

	Totaal ha	Akkerbouw ha	Weideland ha
Provincie Dolnośląski	1157391	89926	249974
Staatseigendom	90486	59199	30978
Gezinsboerderijen	785970	653930	126282
Coöperatieve boerderijen	31713	28084	3547
District Jeleniagorski	24826	10336	14392
Gemeente Stara Kamienica	6206	3041	3149

(Bron: GUS)

Grond

De bodem in Polen wordt gekenmerkt door een overwegend matige vruchtbaarheid. De natuurlijke gehalten van fosfaat en kalium zijn laag en hetzelfde geldt voor het organische stofgehalte en de zuurtegraad. (Bron: De landbouw in Polen en Hongarije, LEI, 12-1992)

Er zijn zes verschillende grond kwaliteitsklassen. Hieronder worden ze beschreven:

- Klasse I: gronden van zeer goede kwaliteit.
- Klasse II: gronden van goede kwaliteit.
- Klasse III a: zogenaamde podzolgronden, vergelijkbaar met de Nederlandse zandgronden.
- Klasse III b: als 3a, met een iets lagere grondwaterstand.
- Klasse IV a: als 3a, met een iets hogere zuurtegraad.
- Klasse IV b: als 4a, met een iets lagere grondwaterstand
- Klasse V: droogtegevoelige gronden en een ongunstige ligging met betrekking tot het reliëf.
- Klasse VI: zeer slechte gronden, verzuurd en droogtegevoelig.

(Bron: verslag emigratie Polen)

Het gebruik van stikstof en fosfaat is in 20 jaar drastisch gedaald door het vervallen van subsidies op het gebruik van kunstmest en energieverbruik.

Van de kunstmest die in de Poolse landbouw nog wordt aangewend, worden stikstof, fosfaat en kalk voornamelijk in eigen land geproduceerd. Kalium wordt bijna in zijn geheel geïmporteerd, voornamelijk uit de voormalige Sovjet Unie en Duitsland.

In 1990 verminderde de import van kunstmest met zo'n 50%. Bovendien produceerden de binnenlandse kunstmestfabrieken in 1990 ongeveer 30% minder dan in 1989 als gevolg van de hogere productiekosten, gebrek aan grondstoffen en een daling van de afzet als gevolg van de hogere prijzen. In bijlage II, tabel 2 worden de huidige kunstmestgiften en prijzen vermeld. In de laatste maanden van 2003 en de eerste maanden van 2004 heeft zich een sterke prijsstijging laten zien van de kunstmest. Deze stijging is ingezet in november 2003 en duurt voort. Prijsstijgingen van 40 tot 70 % in slechts drie maanden zijn aan de orde. De oorzaak van deze explosieve prijsstijging is de grote export naar o.a. de EU.

(Bron: www.polagricon.nl/nieuws.php 02 februari 2004)

Begin 2004 is een nieuwe wet op verkoop van landbouwgrond aangenomen. Op die manier hoefde men geen rekening te houden met EU-regels voor grondverkoop aan buitenlanders. De nieuwe wet kent een maximale verkoop van landbouwgrond aan persoonlijke ondernemingen van 100, 200 of 300 ha. (afhankelijk van de vruchtbaarheid). Daarnaast is verkoop van grond aan Poolse ondernemers boven 300 ha. toegestaan. Na 2016 mogen ook buitenlandse ondernemers landbouw- en bosbouwgronden kopen. Voorwaarden om toch grond te kopen zijn: Buitenlanders die al zeven jaar in Polen wonen en pachten, krijgen dezelfde toegang tot de Poolse grondmarkt als de Polen zelf. In de oostelijke provincies is dat drie jaar. Er gelden overigens wel restricties. Zo mag het bedrijf niet groter zijn dan 300 hectare. Tot die omvang is het een gezinsbedrijf volgens de Poolse wet. Verder moeten deze boeren aantoonbare kwalificaties hebben en al die tijd bij het bedrijf hebben gewoond. Meer kopen dan 300 hectare is door de nieuwe wet in feite niet mogelijk. Officieel is daarvoor toestemming nodig van maar liefst drie ministeries (Binnenlandse Zaken, Defensie en Landbouw). Ook vennootschappen die voor meer dan de helft in buitenlandse handen zijn, hebben speciale toestemming nodig om grond te kopen. Wie tot nu toe via een vennootschap opereerde en grond wil kopen, wordt aangeraden eerst de pachtovereenkomst om te zetten en te gaan pachten als natuurlijke rechtspersoon. Grond pachten kan een buitenlander wel, al is daar toestemming voor nodig van de lokale overheid. Een andere oplossing is nog om met een

Mogelijkheden van veeteelt en de verwerking van landbouwproducten in Zuidwest Polen.

betrouwbare Pool een samenwerkingsverband aan te gaan. Als deze 51% van de aandelen in handen heeft is het een Poolse onderneming.

(Bron: Boerderij 27-04-2004)

Tabel 3 Gemiddelde grondprijs van akkerbouwgrond bij onderlinge verkoop. (€ ha)

Provincie	gemiddelde prijs	zeer vruchtbaar	matig vruchtbaar	onvruchtbare grond
Polen	1338	1851	1349	813
Dolnośląskie	1132	1385	1200	811
Lubuskie	719	967	716	475
Wielkopolskie	1734	2449	1751	1003

(bron: GUS)

Voor de grondprijzen in de overige provincies, zie bijlage II tabel 4.

Wanneer iemand in de aankoop van grond een bepaald bedrag investeert, wordt hij of zij de eerste vijf jaar na aankoop volledig vrijgesteld van het betalen van belasting. Voor het zesde jaar geldt een korting van 75 procent op het te betalen bedrag, en voor het zevende jaar geldt een korting van 50 procent. Voor het pachten van land van overheidsinstellingen voor een minimum van tien jaar gelden dezelfde kortingspercentages als bij aankoop. Hetzelfde geldt ook voor investeringen in gebouwen.

Het betalen van belastinggeld gaat in vier termijnen per jaar en moet voor de volgende data bij de belastingdienst binnen zijn:

- 15 maart
- 15 juni
- 15 september
- 15 november

(Bron: verslag emigratie Polen)

De kooprijzen van grond zijn laag, maar ook de prijzen van pacht zijn zeer laag. Voor vele veehouders is pacht zeer aantrekkelijk, omdat vele veehouders het in deze omgeving zwaar hebben. Zo kunnen ze langzaam groter worden.

De gemiddelde pachtprijs is afhankelijk van de kwaliteit van de grond, maar gemiddeld ligt de pachtprijs op € 75,-.

Bij de pacht zijn vaak de gebouwen erbij inbegrepen. Zoals al aangeven is, wordt een perceel in een klasse ingedeeld. Hoe beter de grond hoe lager het klasse nummer en des te hoger de pacht. De pachtprijs wordt uitgedrukt in quintal of deciton(dt) (=100kg) tarwe per ha. (alles wordt omgerekend naar tarwe). De meeste bedrijven betalen rond de drie tot vijf quintal tarwe pacht per ha, inclusief gebouwen. Er zijn echter wel grote verschillen waar te nemen.

(Bron: "boeren" op vreemde bodem mei 2002 LEI)

Productie

In Polen is in 10 jaar tijd de plantaardige productie met 30 % gedaald en is de dierlijke productie zelfs met 40 % gedaald. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn het wegvallen van de Russische afzetmarkt en het systeem met garantieprijzen en consumentensubsidies.

Plantaardige productie.

Dolnośląskie is een echte akkerbouw provincie. Op de beste gronden worden akkerbouwgewassen geteeld en op de mindere gronden kan altijd nog gras gezaaid worden. Grasland is dan meestal ook in gebieden met grondklasse V te vinden. Ook grondklasse VI is vaak nog grasland, maar wordt ook veel voor bosbouw gebruikt. In bijlage II tabel 5 is een overzicht te zien van de gezaaide oppervlakten, gewasopbrengsten en opbrengstprijzen van verschillende op akkerbouw wijze geteelde gewassen.

Bij gebruik van niet gecertificeerd zaaizaad moet nog eens rekening gehouden worden met een mogelijke opbrengstderving van 10 tot 20 procent, vooral bij droog weer.

Voor de akkerbouw geldt de verwachting dat het graanareaal en de graanproductie zullen stijgen, maar daar staat tegenover dat veel daarvan zal worden gebruikt als veevoeder, in verband met de verwachte stijging van de dierlijke productie. Het aardappelareaal zal verder teruglopen. Het areaal voor raapzaad zal worden uitgebreid tot de omvang van voor 1989, maar zal sterk worden beïnvloed door wisselvallige weersomstandigheden en prijsschommelingen op korte termijn. Naar verwachting kan de suikerproductie worden gereguleerd door de steunregeling (quota). Aangenomen wordt dat nu braakliggend land deels weer zal worden gebruikt voor de graanproductie, maar het grootste deel zal bestemd worden voor herbebossing, voor gebruik als weideland, of blijft braakland.

(Bron: http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/peco/poland/summary/sum_nl.htm 29-09-04)

Dierlijke productie.

In de provincie Dolnośląskie lopen 61.437 melkkoeien rond. Deze zijn verdeeld over plusminus 10.240 bedrijven. Het exacte aantal bedrijven met rundvee is moeilijk te achterhalen. In de provinciale landbouwstatistieken wordt geen onderscheid gemaakt tussen akkerbouw- en veehouderijbedrijven. In de gemeente Stara Kamienica staan 716 grondgebruikers geregistreerd waarvan 340 agrarische bedrijvigheid vertonen. Van de 340 agrarische bedrijven zijn er 106 bedrijven welke 625 runderen houden. Over 97 bedrijven zijn 286 melkgevende koeien verdeeld en de overige negen bedrijven houden rundvee voor de vleesproductie. Voor de schapen geldt dat in Stara Kamienica 62 schapen lopen verdeeld over 23 bedrijven. In bijlageII tabel 6. Het aantal runderen en met name het aantal schapen werd na 1989 drastisch ingekrompen (runderen -22% en schapen -37%).

(Bron: LBAactualiteiten, 08/08/03)

In Dolnośląskie ligt de gemiddelde melkproductie van 375 melkcontrole deelnemende bedrijven met gemiddeld 52 melkkoeien per bedrijf op 6445 kg melk met 4,30% vet en 3,32 % eiwit. Bij de schapen lag de gemiddelde melkproductie op 325 kg melk met gemiddeld 6% vet en 6% eiwit. De gehalten vet en eiwit zijn aan het begin van de lactatie ongeveer 5% en aan het eind ongeveer 7,20%. In het afgelopen jaar gaven ooien 1,7 liter melk per dag.

De gemiddelde melkprijs van melkkoeien over het jaar 2003, welke de boeren in de provincie Dolnośląskie ontvingen, bedroeg € 0,18. De melkprijs ligt over de maanden december tot en met april een fractie hoger dan in de rest van het jaar. In het jaar 2003 was het verschil tussen echte "wintermelk" en "zomermelk" € 0,47 tot € 0,70 per 100 kg melk. In het jaar 2002 was het verschil groter. Het verschil tussen de perioden was toen € 1,40 per 100 kg melk.

De melkprijs liet de laatste maanden van 2003 en de eerste van 2004 een stijging zien van 2-3% per maand. Deze stijging is een gevolg van een dalende productie in de winter en de EU-toetreding. De melkprijs varieert op dit moment voor de Extra Klasse melk tussen de € 0,18 en de € 0,26 per kg (Bron: www.polagricon.nl/nieuws.php 10 februari 2004)

Schapenmelk gaat niet naar de melkfabriek. Het aantal kilogrammen melk is daarvoor te klein. De producten van schapenmelk worden alle door de schapenhouders zelf bereid.

De handel in vee is er het laatste jaar niet beter op geworden, de prijzen zijn gedaald.

Varkens brachten in 2003 ± 25% minder op dan in 2002. De handelsprijzen van rundvee en schapen zijn ongeveer gelijk tot een verschil van 3 %.

Verwerkende sector

In een groot gedeelte van de voedingsmiddelenindustrie is er een dynamische overgang geweest naar privatisering, rentabiliteit en investeringen. Met name aan de kant van de kleinhandel. Het proces is veel langzamer verlopen in de sector “eerste verwerkingsstadium”, zoals het slachten, het malen en het invriezen. Daardoor kunnen de boeren niet optimaal profiteren van de toegenomen koopkracht van de consument. De voedingsmiddelenindustrie zal zich sterk blijven ontwikkelen, met uitzondering van de sector “eerste verwerking” waar de ontwikkelingen ook in de toekomst langzaam zullen blijven verlopen.

(Bron: http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/peco/poland/summary/sum_nl.htm 29-09-04)

De consument heeft steeds meer belangstelling voor bijzondere dierlijke producten. Zo neemt de vraag naar biologische producten toe. De fysiologische behoefte aan voedsel is vervuld, nu is het tijd voor producten die ook andere behoeften bevredigen. Zoals de behoefte aan status, erkenning en identiteit. Immateriële producteigenschappen, zoals diervriendelijkheid of exclusiviteit, komen aan deze behoeften tegemoet.

(Bron: Kentering en toekomst in de veehouderij Eindredactie: C.C. Ketelaar-De Lauwere en J. Luttkik)

Zuivelsector.

De zuivelindustrie in Polen bestond in 1990 uit 323 coöperatieve ondernemingen die samen de beschikking hadden over 72 fabrieken waar in totaal ongeveer 110.000 mensen werken. De zuivelfabrieken kregen hun melk aangeleverd via ongeveer 9700 verzamelpunten. Verspreid over het land. Op deze verzamelpunten wordt de melk geclassificeerd op basis van de zuurtegraad en wordt er een monster voor het vetgehalte genomen. Het vetgehalte bedroeg in 1990 gemiddeld 3,64%. Sinds 1989 had de zuivelindustrie met grote problemen te kampen. Zuivelproducten behoorden in het verleden tot de meest gesubsidieerde voedingsmiddelen: in 1987 was het aandeel van de subsidies in de verkoopwaarde 55%. De afschaffing van de voedselsubsidies had tot gevolg dat de prijzen voor de consument sterk stegen. De zuivelondernemingen raakten in financiële moeilijkheden, doordat de afzet inzakte en de productiekosten toenamen. In 1990 draaide 60% van de zuivelondernemingen met verlies. Dit resulteerde in prijsverlaging van aangekochte melk en de betalingstermijn aan de boeren werd verlengd. In 1992 kon slechts 5% van de zuivelfabrieken modern genoemd worden en voldeed ongeveer 10% aan de toenmalige EU-eisen.

Nu een half jaar na de toetreding voldoen 32 zuivelfabrieken aan de EU-eisen en mogen exporteren naar de andere landen. Hiervan is het overgrote deel gevestigd in het noorden en noordoosten van Polen. (Bron: De landbouw in Polen en Hongarije, LEI, 12-1992)

De veelal westerse melkfabrieken die al in Polen zijn gevestigd of die een vestiging hebben in voormalig Oost-Duitsland, zijn op zoek naar melk. Na de toetreding van Polen tot de EU verwachten deze melkfabrieken dat veel kleinere Poolse fabrieken de deuren gaan sluiten. Vooruitlopend op deze ontwikkeling zijn de westerse fabrieken melkveehouders aan het benaderen om nu reeds te veranderen van melkfabriek. Deze westerse fabrieken bezitten vrijwel allemaal de A-status, waardoor zij hun producten binnen de gehele EU kunnen afzetten. (Bron: www.polagricon.nl/nieuws.php 10 februari 2004)

Schape melk wordt niet fabrieksmatig verwerkt. Schape kaas wordt vaak als toeristisch product in toeristische gebieden verkocht. Schape melk heeft enkele medische kenmerken. Dokters hebben kunnen vaststellen dat bij mensen die schape melk regelmatig gebruiken, minder kanker voorkomt. Mensen die kanker hebben en schape melk gebruiken in hun voedingstherapie overleven langer.

Bij schape zelf schijnt helemaal geen kanker voor te komen, wat doet vermoeden dat ze sterke afweermiddelen hebben tegen de ziekte. Dit zou te wijten kunnen zijn aan het orozuur, meestal vitamine B13 genoemd., dat gebruikt wordt bij de preventie en

Mogelijkheden van veeteelt en de verwerking van landbouwproducten in Zuidwest Polen.

behandeling van M.S., leveraandoeningen, voortijdige celveroudering, kwaadaardige anemie, oteoporose, etc.

Schape melk bevat opvallend veel eiwit, calcium, ijzer, magnesium, fosfor, kalium en vitamines A, B en C. Bovendien bevat het veel meer korte en middelgrote ketens van mono- en poly-onverzadigde vetzuren en essentiële vetzuren. Middellange vetzuurketens, in het bijzonder de C8 en C10-ketens, spelen een belangrijke rol in de energiestofwisseling en hebben de eigenschap om serum-cholesterol op te lossen. Schape melk zelf bevat geen cholesterol in tegenstelling tot koeienmelk.

(Bron: <http://www.geocities.com/lucasvo/geitenmelk.html>)

Vleessector.

In Polen waren in 1990 ongeveer 1600 slachterijen in bedrijf, die werk boden aan ongeveer 90.000 mensen. Van deze slachterijen zijn er zo'n 45 welke als zeer groot kunnen worden aangemerkt en de EU-certificering hebben aangevraagd. De rest bestond uit kleine vaak op lokale schaal opererende slachterijtjes. Een toenemend deel van de vleesproductie werd echter door de boeren zelf op de markt gebracht, op straatmarkten. Nu met de toetreding tot de EU zal dit niet meer mogelijk zijn. De inventaris en gebouwen van slachterijen zijn in vele gevallen verouderd en in slechte staat van onderhoud. Verder beïnvloed het gebrek aan verpakkingsmateriaal en opslagfaciliteiten de kwaliteit negatief. In tegenstelling tot de zuivelsector pakt privatisering in de vleessector goed uit.

(Bron: De landbouw in Polen en Hongarije, LEI, 12-1992)

Voor alsnog verwacht niemand dat vlees van tafel verdwijnt, er zal eerder sprake zijn van accentverschuivingen. De productie van rundvlees zal zich waarschijnlijk niet herstellen, gezien de huidige prijzen en de daling van de vraag van de consument. De varkensvleesproductie, die het minst was getroffen door de economische omschakeling, zal een bescheiden groei kennen met enige uitvoer. Het aandeel van lams- en schapevlees in de totale vleesconsumptie zal zoals eerder genoemd naar verwachting stijgen.

(Bron: http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/peco/poland/summary/sum_nl.htm 29-09-04)

Zekerheden van afzet is er amper, vaste prijzen evenmin. Een afnemer vinden is een ding, geld ontvangen nog een hele stap verder. Veel slachterijen en melkfabrieken staan op het randje van hun faillissement. Toch zijn investeringen nodig om zich aan te passen aan de normen van de EU, welke voor ieder land dezelfde kwaliteitseisen voorschrijft. Slachterijen en melkfabrieken hebben tot 2006 de tijd om aan de EU-regels te voldoen. Niet-EU-waardige producten moeten in Polen blijven. (Bron: boerderij 08-08-2000)

Wol.

De hoofdproducten van het schaap zijn tegenwoordig melk en vlees, wol is op dit moment een neven product, omdat het scheren vaak even kostbaar is als de opbrengst van het wol. Maar er worden nog vele producten van wol gemaakt. De meest geproduceerde producten zijn draad, vachten, dekbedden, kussens en kleding. De prijs van deze en andere wolproducten staan in **bijlage tabel 7 en 8.**

Bij het maken van de producten wil men het natuurlijke karakter van de wol wel behouden, hierdoor wordt er een percentage Lanoline achter gelaten. Dit zorgt voor een continue soepele vezel.

Het looien van de schapenvacht.

Bij het slachten wordt het schaap gevild en houdt men de vacht over. Deze is direct aan bederving onderhevig. Om deze bederving te stoppen worden deze vachten direct gezouten. Het doel van het zouten (net als bij mummificeren) is het onttrekken van vocht. Door het zouten en koel opslaan zijn de vachten in deze staat enige tijd houdbaar. Na transport naar de looierij, en de opslag aldaar, begint het eigenlijke looien. Het conserveren van de huid is een kostbare behandeling.

Als looistof wordt vaak aluin gebruikt. De techniek is het kuiplooien. Gezien het feit dat iedere vacht weer anders is, speelt hier de ervaring van de looier een belangrijke rol. Voor een kwalitatieve goede vacht is voor- en uitselcteren van groot belang. In de diverse looigangen wordt respectievelijk ontvet en vleesresten verwijderd. Zo gaat de vacht telkens weer naar een andere kuip. Door telkens van kuip te veranderen krijgt de looier de huid meermalen in handen en kan het looiproces gevolgd en gestuurd worden.

Na de looiing worden de vachten nogmaals gesorteerd op kwaliteit en toepassing. Uiteraard op kleur en grootte. Ook de haarlengte en -inplantingsdichte is een belangrijk criterium. Hier wordt bekeken welke vachten voor algemeen gebruik, voor medische doeleinden en voor vachtproducten zullen gaan worden gebruikt.

Medische schapenvacht.

Deze wordt gekozen uit gelijkmatige wol en dichte haarinplant. Door deze "door te looien" wordt de wol geler van kleur. Deze kleur wordt gewaardeerd puur als optisch. Het heeft geen extra kwaliteit op zich. Deze vacht wordt voor de volgende medische doeleinden gebruikt:

-Door de vocht en warmte regulerende werking worden deze zachte en soepele huiden gebruikt tegen het doorliggen (decubitus) en bij rolstoel gebruik. De vachten worden kort geschoren.

-De vachten verzachten de pijn bij reumatische aandoeningen en rug- en nekkachten.

-De vachten reguleren de warmte van de mensen met een slechte doorbloeding. Door de kalmerende werking van dit natuurlijke zachte product hebben de vachten een positieve en rustgevende uitwerking.

Overige vachtproducten.

Bij vachtproducten is de dichte haarinplant van belang maar de wol mag minder regelmatig zijn. Iets krullend heeft namelijk bij deze toepassing voordelen in de veerkrachtigheid. De eigenschap van luchtisolatie heeft hier twee grote voordelen: Zowel als thermische isolatie als ook vocht opslag. Deze vocht opslag heeft namelijk ook weer een koelend effect bij de verdamping aan de buitenzijde van het leer.

Deze vachten zijn geschikt voor het gebruik in auto, boot of caravan over stoelen of banken, maar ze zijn ook zeer geschikt als vloerkleed en voor pantoffels.

(Bron: <http://www.hironatuurlijkewonen.nl/site/Schapenvacht.html>)

5. Bevindingen veldonderzoek

Landbouw in de gemeente Stara Kamienica.

De landbouw is na de val van de muur in een sneltreinvaart achteruit geboerd. Vele mensen trokken naar de stad om meer geld te verdienen als dat thuis niet meer lukte met de boerderij. Nu wordt de regio langzamerhand opgeknapt. Vele huizen worden op dit moment gerenoveerd. Dit is ook wel nodig. Het zijn veel grote, oude, Duitse huizen, waar in het verleden hele families in woonden. Er zijn in de gemeente Stara Kamienica nog 600 boerenbedrijven. Op de helft van de bedrijven is nog agrarische bedrijvigheid. De andere helft van de bedrijven zijn zeer klein, op deze bedrijven zijn geen agrarische activiteiten meer aanwezig. Dit uit zich in vele percelen grasland waarmee niets meer gebeurt en langzamerhand verbossen.

De gemeente Stara Kamienica heeft in totaal 6000 ha akker/weideland, waarvan de helft akkerbouw is. Er zijn drie voormalig staatsbedrijven. Deze worden nu verpacht en hebben met elkaar ±1000 ha land.

Met het aantal bedrijven is ook de veestapel gekrompen. Het aantal schapen is sterk gedaald, er zijn maar enkele veehouders die een paar schapen houden. Maar het toekomstbeeld voor schapen en vleeskoeien ziet er beter uit dan voor melkkoeien. In de gemeente worden elk jaar weer minder melkkoeien gehouden. De productie van de koeien stijgt wel ieder jaar met een kleine hoeveelheid. Doordat de meeste veehouders nog maar een of twee koeien hebben, wordt de melk voor eigen consumptie gebruikt. Er wordt verse kaas en boter van gemaakt. De boeren verkopen dit vanuit hun auto in de stad of verkopen het aan de plaatselijke winkel. Het zelf vermarkten van zuivelproducten levert de boeren een flinke plus op. Eén liter melk brengt bij consumentenverkoop ± € 0,15 meer op. In de helegemeente Stara Kamienica zijn nog maar vier veehouders welke aan de melkfabriek leveren. Deze moeten minstens 200 liter melk per dag leveren.

In de gemeente Stara Kamienica waren in de communistische tijd drie melkfabrieken. Destijds kocht de staat alle agrarische producten op. De toenmalige USSR werd vanuit Polen van voedsel voorzien. Er werd veel subsidie gegeven voor het onderhoud van het land. In de communistische tijd was grondonderzoek gratis en werd het eenmaal in de vijf jaar uitgevoerd. Alle gegevens van ieder perceel waren dan ook bekend. De gegevens waren allen goed geordend. Zelfs op de armste gronden groeiden gewassen en werden goede opbrengsten gehaald. Tegenwoordig is er geen geld meer voor zulke grond- en gewasonderzoeken en innovaties. Na de val van de muur werd het land kapitalistisch en moesten boeren zelf voor afzet gaan zorgen. Boeren met meer dan 500 ha lukte dat wel. Vele staatsbedrijven zijn in het verval geraakt.

Mentaliteit van de agrariër

De huidige agrariërs nemen geen initiatief. Vroeger had iedere boer gemiddeld 3 koeien, wat varkens, schapen, kippen enz. De leefbaarheid in de dorpen is er hard op achteruitgegaan. De boeren zijn gemakkelijk geworden. Als ze in een fabriek meer kunnen verdienen, gaan ze in een fabriek werken.

De meeste boeren in Polen zijn geen ondernemer meer. Het sociale leven is voor hen veel belangrijker. Dit geldt ook voor de jeugd, de jeugd gaat veel liever met elkaar aan het werk, in plaats van in hun eentje op de boerderij moeten ploeteren. De jeugd verdient veel minder geld op de boerderij dan in de fabriek.

Poolse jongeren werden wel gestimuleerd om in de agrarische sector te gaan studeren door extra punten op het rapport te geven, of de toelatingeisen te versoepelen. Dit hielp echter niet, het aandeel agrarische studenten is nu nog maar 5 %. Op het moment zijn er nog twee redenen

waarom de jeugd niet naar een agrarische school komt: de regering stimuleert het onderwijs niet meer en de Poolse boeren missen hun leidende positie welke ze in de communistische tijd wel hadden. De landbouw staat nu dan ook als een slechte sector te boek..

De boeren in Dolnośląskie zijn zeer conservatief. Ze weten niet dat ze geld kunnen krijgen aan subsidies. Ze lijden aan bedrijfsblindheid.

Wat in het socialistische tijdperk het sterkste punt van Polen was, is nu het slechtste: samenwerking. Door het communisme hebben ze daar genoeg van. Het zal nog vele jaren een probleem blijven, sommigen hebben de hoop dat dit probleem in de volgende generatie beter zal worden.

Vele import boeren zijn hier al weggepest of konden het in Polen niet volhouden.

Buitenstaanders worden niet snel door de Polen geaccepteerd, zeker niet als men een bedrijf gaat opzetten, De emigrant wordt als indringer gezien en de plaatselijke bevolking is bang dat over een paar jaar de hele omgeving in handen is van de geëmigreerde. Ook bij de geïnterviewde Nederlandse veehouder zorgde de mentaliteit van de Polen voor ergernis.

Het krijgen en geven van vertrouwen is een groot probleem.

De Polen moeten letterlijk de gehele dag aan het werk gehouden worden en zullen geen eigen initiatief vertonen. Iemand die trekkerwerk doet zal niet even bij het vee kijken. Ze zien het werk niet en zijn geheel geen vee mensen. In Polen zijn vrouwen veel geschikter in de omgang met vee dan mannen.

Het heeft waarschijnlijk ook te maken met de hoogte van de lonen. Arbeiders verdienen wit per maand € 140,--, vaak komt er nog een gedeelte zwart overheen. Maar de veehouders kunnen hun arbeiders niet meer betalen, anders blijven ze zelf niet bestaan.

Gangbaar/ biologisch

Het aantal gangbare boeren is nog steeds groter dan het aantal biologische boeren.

Nu Polen bij de EU zit moeten de biologische boeren zich laten certificeren bij Agro-bio-test (gevestigd in Jelenia Góra) of Eko-land (gevestigd in Wroclaw). Ook in Polen is een overgangperiode voor omschakeling naar biologische landbouw. Deze is net als in Nederland twee jaar. Voor de certificering moeten de boeren naar gelang van de grootte van het bedrijf betalen. Biologische producten in Polen zijn 10 – 15% duurder dan normaal.

Veel biologische producten die in Polen worden geproduceerd gaan naar Duitsland.

Biologische producten zijn voor de Polen zelf te duur. In Duitsland zijn ze gek op de goedkope Poolse biologische producten. Het gaat hier vooral om de producten: aardappelen, uien, wortelen, aardbeien, boekweit en meel en nog een klein gedeelte geiten en schapenmelk. Boeren in en rondom Stara Kamienica denken en zeggen vaak dat ze biologisch produceren, maar bij certificering blijkt dan van niet. Dit bleek ook uit de interviews, want vele veehouders denken dat ze nog wel een kleine hoeveelheid kunstmest en bestrijdingsmiddelen mogen gebruiken.

De hoofdreden dat vele bedrijven biologisch boeren, is dat er te weinig chemische middelen beschikbaar zijn, en dat ze vaak geen geld hebben om chemische middelen te kopen. Als de boeren een goed jaar hebben gehad en geld over hebben voor chemische middelen, worden de middelen aangeschaft, ondanks dat de agrariërs de maatschappij voordoen dat ze biologisch zijn.

Vroeger gingen de beschikbare middelen eerst naar de staatsboerderijen, als er dan nog middelen over waren kregen de grootste en belangrijkste particuliere boeren de beschikking over deze middelen.

De mening van de boeren over biologisch en gangbaar is nogal heel verschillend.

Biologische landbouw heeft een gewasopbrengst die driemaal lager is dan bij gangbare landbouw. Bij biologische landbouw is het verbouwen van gerst en tarwe moeilijk, zij zijn kwetsbaar en worden snel verdongen door onkruid.

De biologische boeren zeggen echter dat biologische zaden sterker zijn dan gangbare zaaizaden.

Door middel van de interviews en bedrijfsbezoeken is met eigen ogen waargenomen dat er wel heel duidelijk verschil is tussen biologisch en gangbaar. Bij sommige biologische boeren, was er meer onkruid aanwezig in plaats van het gewas zelf. Het gewas van het vorige jaar kon weer terug gevonden worden en wilde haver is een probleem. Zonder chemische bestrijdingsmiddelen blijft wilde haver 20 jaar in de bodem zitten en heeft men er elk jaar weer last van. Tussen de bezochte boeren zat nogal een verschil, de één was veel fanatieker dan de andere.

Er wordt door vele boeren zowel bij biologisch als bij gangbaar volgens de biologisch-dynamische kalender geboerd.

Grond

In provincie Dolnośląskie is 80% van de cultuurgrond akkerbouw en 20% grasland.

Door het bergachtige karakter in het zuiden van de provincie, is de grond van slechte kwaliteit. Het gebied is vergelijkbaar met de Alpen. Als men in Polen land van slechte klasse koopt, moet er vaak nog een keer zoveel geld achteraan voordat het land bruikbaar en onkruidvrij is. Het duurt drie jaar om verwaarloosd land productief te maken.

In de gemeente Stara Kamienica komen de grondklassen IV tot en met VI het meest voor.

Klasse IV is podzolgrond met lage waterstand en hogere zuurtegraad, deze klasse is voor alle doeleinden geschikt. Klasse V is droogtegevoelige zandgrond met ongunstige ligging, deze klasse V is nog geschikt voor maaiwerkzaamheden. Klasse VI is slechte grond, verzuurd en droogte gevoelig. Klasse VI is alleen geschikt als weidegrond. De bewerkbare grond bestaat voor het grootste deel uit leemgrond. Het grootste nadeel is dat er zeer veel stenen in de grond aanwezig zijn.

De grond in het gebied wordt niet optimaal bemest, door een tekort aan dierlijke mest. Tevens is de grond zeer zuurtegevoelig, elke drie jaar moet kalk op de percelen gestrooid worden, meer dan drie ton per hectare is geen uitzondering.

In de grond is veel ijzer aanwezig, dit is ook in het drinkwater van het vee terug te vinden, het heeft verder geen gevolgen voor de gezondheid van het vee.

Het land beregenen in deze regio is niet nodig, regenen doet het genoeg. Vorig jaar was een uitzondering. Het was in de zomer zo droog, dat zelfs de waterputten in het dorp opgedroogd waren.

Bouwplan

In de gemeente Stara Kamienica worden de volgende akkerbouwgewassen verbouwd (exclusief de voormalig staatsbedrijven).

Wintertarwe	280	ha
Rogge	120	ha
Wintergerst	30	ha
Wintertarwe/rogge	30	ha
Koolzaad	50	ha
Zomertarwe	260	ha
Zomergerst	240	ha
Haver	160	ha
Zomertarwe/rogge	20	ha
Gemengd graan	80	ha
Boekweit	250	ha
Aardappelen	140	ha
Bos	3975	ha

De (voormalige)Staatsbedrijven produceren vaak alleen granen als tarwe, gerst en rogge. Koolzaad wordt in Polen zelf verwerkt en wordt gebruikt voor olie, gerst gaat naar de bierbrouwerij en de tarwe wordt verwerkt in de stad.

De agrariërs hebben allemaal hun eigen gewasrotatie, dit is de meest voorkomende: in het voorjaar brengt de agrariër gier over het land. Daarna poot hij aardappelen of zaait de veehouder koolzaad, een jaar later komt er tarwe of gerst op het perceel gevolgd door haver, rogge of nog eens tarwe. Het vierde jaar volgt boekweit als groenbemester, gevolgd door tarwe.

Wintergranen hebben een hogere opbrengst, wintergranen zijn goed resistent tegen de korte maar krachtige winter. Tarwe en boekweit wordt vanwege de biologische dynamische kalender gezaaid na volle maan.

Aardappelen worden nog met de hand gerooid. Suikerbieten worden om die reden niet verbouwd, te veel handwerk.

In de gemeente Stara Kamienica komt men geen maïs tegen. Dit omdat de kwaliteit van de grond niet optimaal is en het klimaat niet toereikend is. En de kosten voor het verbouwen van maïs in dit gebied hoog zijn, de kosten van 1 kg maïskuil bedragen € 0,30. Graskuil is een veel goedkoper product. De kosten van graskuil zijn € 0,07.

De boeren hebben ieder jaar wel een strop, vorig jaar was het veel te droog, het jaar daarvoor was het te nat en dit jaar heeft de hagel ernstige schade aangericht.

Sommige boeren planten bossen op hele slechte percelen, het duurt ±70 jaar voordat ze de bomen kunnen rooien. Oorzaak hiervan is het klimaat, waardoor de bomen langzamer groeien. Groente zal in deze regio (Stara Kamienica) ook moeilijk verbouwd kunnen worden in verband met de bergen.

Bedrijfsovername en bedrijfsmogelijkheden

In Polen is net zoals in Nederland een jonge boerenregeling, met een gereduceerd rente percentage. Deze jonge agrariërs lening moet in tien jaar worden afgelost, het rente percentage hangt af van het tijdstip dat de lening is afgesloten.

Maar ook voor bestaande agrariërs bestaan regelingen om het bedrijf te vergroten. De programma's ondersteunen de verwerkende industrie. Hiermee proberen ze de werkloosheid tegen te gaan. Ook willen de banken de agrarische jongeren stimuleren om het bedrijf van de familie voort te zetten. Dit omdat de regering weinig voor de jongeren doet. Jonge agrarische ondernemers zullen zich moeten certificeren, laten bijscholen en initiatief moeten tonen, anders redden ze het niet. Degenen welke grond uit een staatsboerderij hebben gekocht redden het wel. Ze hebben immers goede grond gekocht dat goed onderhouden is.

In Polen zijn geen belastingtechnische voordelen voor agrariërs, wel voor bergboeren, maar daar valt de gemeente Stara Kamienica net niet onder.

Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste geïnterviewde veehouders geen quotum hebben aangevraagd. Niemand wil hier quotum kopen, als de opbrengstprijzen zouden stijgen dan raken de veehouders geprikkeld en zullen dan wellicht quotum gaan kopen.

De regel in Polen is zo, als ouderen hun land niet overdragen of verpachten aan zoon of dochter of aan de staat, dan krijgen ze geen pensioen.

Wanneer de gestopte agrariërs hun grond overdragen of verpachten, kunnen ze vanaf hun 55ste jaar €122,- oudedagsreserve krijgen. Dit is voor destoppende agrariërs een stimulerende regeling, omdat zij zo worden gedwongen om hun land af te dragen om de jongeren weer een mogelijkheid te geven om land te huren of aan te kopen.

Toekomst mogelijkheden

De landbouw zal niet meer zo worden zoals het vroeger was. In de toekomst zal agro-toerisme (kleinschalig landbouw met kamerverhuur) toenemen. Alleen hebben de meeste agro-toeristische bedrijven geen agrarisch bedrijf meer. Onder agro-toerisme wordt in Polen heel iets anders verstaan dan in andere landen. Bij agro-toerisme hoeft tot en met 5 kamers geen toeristenbelasting betaald te worden. Door naast agro-toerisme paarden te gaan houden, zou misschien ook nog een leuk extra inkomen binnen komen, ze moeten het dan wel van de buitenlanders hebben, want de Polen zelf hebben nog geen geld voor een paardenritje. Voor de gemeente Stara Kamienica is het een groot voordeel dat op een 50 km van Jelenia Góra net een slachthuis is gevestigd. Dit biedt weer meer mogelijkheden voor de veehouderij.

Wat ook al eerder is genoemd, is dat de vleesprijzen enorm omhoog zijn gegaan. Vleeskoeien brengen € 350,- meer op dan een Holstein Frisian, dit is op het moment een kleine goudmijn voor de veehouders. De veehouders zijn wel bang dat als ze straks allemaal vleeskoeien gaan houden, de prijs weer enorm zal gaan dalen.

De vraag naar schapen is groeiende. Het vlees is een delicatessen en vele schapenvellen gaan over de grens mee met toeristen. De schapenhouder verdient zelf niet veel geld aan de wol. De opbrengst van wol is € 2,09 per schaap. Wanneer men de schapen laat scheren is men € 1,16 per schaap kwijt.

Veel slachtlammers gaan, sinds Polen bij de EU zit, voor export weg.

Bij het houden van schapen in de gemeente Stara Kamienica moet er bij natte jaren goed opgelet worden dat de schapen genoeg magnesium binnen krijgen. Bij erg natte jaren spoelt er veel magnesium uit de bodem. Hierdoor zit er een tekort in het voer en krijgen de schapen te weinig magnesium binnen.

Wijnbouw in Stara Kamienica zou ook nog een optie kunnen zijn, omdat druivenrassen constant verbeterd worden. Wijnbouw vraagt in het begin een grote investering.

Mogelijkheden van veeteelt en de verwerking van landbouwproducten in Zuidwest Polen.

Verbossing zal niet verder plaatsvinden, doordat op weidegrond subsidie zit en op bos geen. Dit is een goede regeling, want uit onderzoek is gebleken dat al veel land verbost en verwilderd is.

De veehouders en andere instanties denken dat streekproducten geen toekomst hebben voor dit gebied, omdat in deze regio de mensen overal vandaan komen. Deze regio zal gewoon met de rest van de EU moet concurreren.

6. Kansen en bedreigingen

	Nemo behoeft niet winstgevend te zijn.	Grond en klein gebouw is reeds aanwezig.	Nemo trekt vele toeristen.	Kleinvee is gemakkelijk toe te passen.	Schapeknaas is een gemakkelijk te bereiden produkt.
Land is in verre staat van verbossing		X		X	
Het is moeilijk om juiste arbeider te krijgen.			X		
Het houden van grootvee				X	
Mechanisatie vergt grote investering.	X				
Mijnbouw		X	X		
Hygiëneregels					X
Grond is arm en zuur.		X			

Nemo heeft zeker de mogelijkheid om een agrarisch bedrijf op te zetten. Dit hoofdzakelijk omdat er al een klein gebouw en land aanwezig is. Deze kosten hebben ze een aantal jaren geleden al gemaakt, de prijzen waren toen nog een stuk lager dan dat ze nu zijn. En als Nemo nog wat met het land wil doen, dan moeten ze dat nu aanpakken, anders verbost alles. Het houden van grootvee zal niet mogelijk zijn, de investering zal daar te groot voor zijn en er is te weinig land aanwezig voor deze dieren, dit omdat de opbrengsten van het land zeer laag zijn. De lage opbrengsten van het land komen doordat het Nemo Centrum in de slechtste grondklasse zit, en zoals al eerder is genoemd is de grond de laatste jaren verwaarloosd. De grond zal beetje bij beetje verbeterd moeten worden.

Bij het houden van kleinvee zal er ook te weinig land aanwezig zijn, er zal dan nog een kleine hoeveelheid land bij moeten komen of huren. Voor het huren van land zit Nemo in een goed gebied, want vele veehouders doen niks of nauwelijks iets met hun land, Nemo zou het land goedkoop kunnen huren van andere veehouders. Voor het houden van kleinvee hoeft er geen extra gebouw bij te komen. Bij grootvee is dit wel noodzakelijk, het gebouw dat aanwezig is, is niet geschikt voor grootvee, de mest zal het grootste probleem worden.

Vlakbij het Nemo Centrum is een veehouder die met Nemo wil samenwerken, deze veehouder heeft zo'n 15 ha en gebouwen waar eventueel de opslag van stro en hooi kan plaatsvinden. Deze veehouder heeft nog een aantal machines, maar die zijn in zeer slechte staat. Er zullen verscheidene machines moeten worden aangeschaft, dit is de grootste investering die Nemo zal moeten doen voor het houden van schapen. Ze zullen de machines nooit terug verdienen, maar Nemo wil wat met het land gaan doen, dus er moeten sowieso machines worden aangeschaft, al zouden ze geen agrarisch bedrijf willen beginnen. Het tweede voordeel is dat het Nemo Centrum is opgezet voor wandelaars, hierdoor is er een camping bij aanwezig, dit is het hoofdkomen van Nemo. Het houden van kleinvee zal de eerste jaren een tweede tak zijn, het wordt hoofdzakelijk gedaan om het gebied voor de wandelaars begaanbaar te houden. Het grote voordeel is dat de tweede tak niet gelijk

winstgevend hoeft te zijn, maar in de loop van de jaren pas. Het Nemo Centrum wil graag met Poolse bevolking in contact komen, ze willen daarom streekproducten opzetten dat door de Poolse bevolking geproduceerd wordt, het zal bij kleinvee (schapen) gaan om kaas, vachten en dekbedden. De producten kunnen verkocht worden aan de wandelaars die op het Nemo Centrum verblijven en aan de winkel in het dorp. Het maken van deze producten kan kleinschalig aangepakt worden.

Voor het runnen van het bedrijf zal een arbeider moeten worden aangenomen. De arbeider heeft aan het houden van schapen echter geen dagtaak. Wanneer Nemo een arbeider uit Nederland op het bedrijf wil gaan zetten, zal deze niet van de schapen kunnen leven en om een tweede baan er naast te vinden voor een buitenlander is zeer moeilijk. Daarbij komt nog dat de taal een groot probleem wordt. Nemo heeft niet hele goede ervaringen met Poolse arbeiders. Volgens onderzoek zal het toch de beste optie zijn om het bedrijf door een Poolse arbeider te laten runnen, omdat een Poolse arbeider een minder hoog inkomen eist dan een Nederlander. De Poolse arbeider zal er ook gemakkelijker een andere baan naast vinden. En uit onderzoek zullen de buurtbewoners Nemo meer gaan waarderen, wanneer zij Poolse mensen werk aanbieden.

Zoals al vaker in het verslag is genoemd, is de mijn het allergrootste probleem voor het gehele gebied. Hier kan weinig rekening mee gehouden worden voor het onderzoek, want als de mijn door zal gaan, dan zal het hele Nemo Centrum verdwijnen, omdat het dan niet meer aantrekkelijk is voor de wandelaars. Het zal geen enkele bezoeker meer trekken en er zullen dan nog vele agrarische bedrijven stoppen.

7. Conclusie

Uit de literatuurstudie en veldonderzoek is naar voren gekomen dat landbouw in de gemeente Stara Kamienica moeilijk tot zeer moeilijk is.

Dit hoofdzakelijk omdat de kwaliteit van de grond slecht is en er komt bij dat vele percelen zijn verwaarloosd. Daar zal iets aan moeten gebeuren, anders verbost alles, dit is al met een gedeelte van het gebied gebeurt.

Bij het onderzoek is eerst gekeken naar melkkoeien, na een paar interviews werd al snel duidelijk dat melkkoeien in dit gebied niet haalbaar zal zijn, en zeker niet voor Nemo.

De bodem zal eerst vruchtbaarder gemaakt moeten worden, anders zullen de melkkoeien geen ene drup melk geven.

Daarnaast kwam uit de interviews naar voren dat de melkveehouders er helemaal niks aan verdienen, sommigen moesten er zelfs geld op toelagen. De reden hiervoor is dat de afzet van de producten moeilijk is, vele melkfabrieken zijn de afgelopen jaren failliet gegaan. De veehouders leverden voor het communisme allemaal aan de fabriek, toen was de landbouw in dit gebied een gouden tijd. Nu zijn er nog maar enkele veehouders die aan de fabriek leveren. De andere veehouders leveren hun melk aan vrienden, familie en adresjes in de stad.

Na meerdere interviews te hebben afgelegd en meer literatuuronderzoek gedaan te hebben, kwam vleesvee in dit gebied goed naar voren. Omdat Polen net bij de EU is gekomen, zijn de vleesprijzen een keer over de kop zijn gegaan.

Alleen uit de literatuurstudie kwam al snel naar voren dat de vleesprijzen even goed zullen zijn en daarna gaan dalen. Oorzaak van de prijsdaling is dat vele veehouders vleesvee zijn gaan houden. En er komt bij dat er een probleem met de voederwinning zal komen. Wat al eerder naar voren kwam is dat de grond van slechte kwaliteit is en dat er te weinig voer zal zijn voor het hele jaar. Dit geldt ook voor Nemo, er is te weinig land. Ook wanneer Nemo zal gaan samenwerken met een andere veehouder redden ze het niet.

Samenwerking is in dit gebied bijna niet aan de orde, de veehouders hebben daar vroeger een nare ervaring mee gehad en zien dat nu niet meer zitten.

Na vele veehouderijtakken bekeken te hebben, kwam er nog één naar voren en dat is schapenhouderij. Schapen hebben minder voer nodig en kunnen overal bij. Hierdoor zullen langzamerhand de percelen opknappen. De investering in schapen is lang niet zo groot als bij rundvee.

Uit enkele interviews kwam naar voren, dat schapen in de toekomst geld op zullen brengen. Nemo wil graag streekproducten gaan produceren en zou de producten zomers aan de campinggasten kunnen verkopen. Producten als schapenkaas en schapenvachten zijn zeer in trek bij de campinggasten. Een aantal vrouwen uit het dorpje Chromiec willen zich hier voor inzetten.

De arbeid is hier goedkoop en het grootste voordeel is dat het land weer wordt benut.

6. Aanbeveling

Bedrijfsplan Schapenhouderij Nemoland.

Bedrijfsoppervlakte: 20 ha + eventueel 15 ha van Jozef Zaprucki
Aantal schapen: 50 stuks ouderdieren
Gebouwen: Nemo schuur, eventueel schuren Jozef Zaprucki

Om op het Nemo Centrum te beginnen met agrarische activiteiten is kleinschalige schapenhouderij het meest geschikt om mee te beginnen. Aangezien een groot gedeelte van het oppervlakte verruigd is kunnen de kleine schapen in vele uithoeken komen. Hierdoor kan het bewerkbare oppervlakte in de toekomst iets toenemen. Zeker als van enkele percelen bomen worden gerooid is er een toename van graas en of maaioppervlakte. De verruigde percelen van het Nemo Centrum zullen voor beweiding in aanmerking komen. De percelen die nog in een redelijke goede staat zijn zullen continu gemaaid worden.

Huisvesting.

De schapen kunnen in principe het gehele jaar door buiten verblijven. Bij een dikke sneeuwlaag zullen de schapen bijgevoerd moeten worden. Dit is afhankelijk van het te houden ras. Inheemse rassen kunnen beter met de sneeuwsituatie omgaan en zelf voedsel vinden. In de lammerperiode kunnen de schapen in de bestaande schuur gestald worden. Door de lammerperiode iets te spreiden is de huisvesting zeker niet te klein. Er zullen enkele aanpassingen aan de schuur moeten plaatsvinden. De werkbank moet afgeschermd worden, er moeten voorzieningen getroffen worden voor de watervoorziening en er moeten afzonderingshokjes gemaakt worden.

Arbeid

Wanneer Nemo er een jonge, gedreven Poolse arbeider opzet en gelijk helemaal bij het opstarten van het bedrijf betreft, zal de arbeider meer verantwoordelijkheid krijgen. In drukke tijden kunnen gasten handdiensten verrichten. Veehouder Jozef Zaprucki wil een samenwerkingscontract aangaan met Nemo. Hij brengt daardoor arbeid, 15 hectare land en gebouwen in de onderneming. Voor de productverwerking kan een beroep gedaan worden op de vrouwen uit Chromiec.

Mechanisatie.

Voor de bedrijfsvoering moeten verscheidende machines aangeschaft worden. Er is geen enkele machine op het Nemo Centrum aanwezig. Er zal in ieder geval machinerie voor de hooiwinning moeten komen. Een tractor met een vermogen van 60 paardenkrachten zal minimaal nodig zijn. Daarbij komt de aanschaf van een trommelmaaier. Een trommelmaaier is in omstandigheden als op het Nemo Centrum bedrijfszekerder als een schijvenmaaier. Ditzelfde geldt voor een gras schudder. Een in Nederland als ouderwets beschouwde trommel schudder zal ook nu weer bedrijfszekerder zijn. Voor het bij elkaar harken van gras kan een acrobaat of enkele zwadhark aangeschaft worden. Het tot pakjes persen kan als loonwerk uitbesteed worden. Pakjes heeft de voorkeur. Opslag en voeding verloopt met pakjes gemakkelijker.

Beweiding.

Voor beweiding komen de percelen 17, 19, 20, 21, 37 en 40 in aanmerking (zie bijlage III voor perceelsnummering). Percelen 22, 23 en 24 zijn verder weg gelegen, vanwege verruiging zijn deze minder geschikt voor maaien en zal beweiding een goede optie zijn. De te beweiden percelen zullen omheind moeten worden. Dit kan gedaan worden met schrikdraad. Om de percelen zullen palen geslagen moeten worden waaraan door middel van isolatoren ijzerdraad bevestigd wordt. Het ijzerdraad wordt onder stroom gezet door middel van een electro-apparaat op batterij of netstroom. Aan de omheining moet regelmatig onderhoud gepleegd worden. Er moet voorkomen worden dat de draad contact met de aarde maakt door overhangende takken of lang gras.

Voederwinning.

De percelen 33, 38a en b en 39 zijn uitermate geschikt voor voederwinning. Nadat deze percelen geschoond zijn, zullen zij grondig bemest moeten worden. Eerst met kunstmest, na 1 of 2 jaar kan ruige gecomposteerde mest uit de schapenhokken volstaan, eventueel aangevuld met fosfaat en of kalk. De gecomposteerde mest zal zo vroeg mogelijk in het groeiseizoen toegediend moeten worden. Er zal naar gestreefd moeten worden om de percelen tenminste tweemaal te maaien. Het hooi moet van goede kwaliteit zijn. Doorgeschoten gras hooit het best. Het gras moet niet aan het afsterven zijn, hierdoor verminderd het aantal voedingsstoffen.

Voeding.

Het voer voor de schapen moet goed droog gewonnen worden. Liever hooi dan voordroogkuil. Vooral bij de overgang van weideperiode naar stalperiode dient men een wakend oog voor de gezondheid van de schapen te hebben. De schapen kunnen niet ineens de overgang maken van gras naar voordroogkuil.

Het voer dat gewonnen wordt op de weilanden van Nemo zal naar gelang het kunstmestgebruik aangevuld moeten worden met vitaminen en mineralen. Vooral magnesium en calcium zijn belangrijke voedingselementen voor schapen en jonge lammeren. De vitaminen en mineralen kunnen gemengd worden met geplette granen als krachtvoer. Van geplet graan kan een schaap 900 gram per dag benutten, als het schaap de kans krijgt enkele dagen aan het voer te wennen. Als granen onbewerkt worden gevoerd, moet het schaap door het herkauwen de korrels kapotbijten. Het schaap kan op deze wijze maximaal 300 gram graan benutten. Krijgt het schaap de granen gemalen, dan komen de voedingsstoffen te snel vrij. Hierdoor verzuurt de pens. Het mag gevoerd worden, maar niet meer dan 150 gram per dag. (Bron: Het Schaap, 9-2004)

Gezondheidszorg.

Schapen zijn sombere dieren. Toch is het noodzaak om de schapenstapel gezond te houden. Zieke schapen zijn uiterst kwetsbaar. Er zijn diverse koppelbehandelingen nodig ter bestrijding van onder andere wormen. Dit dient (als advies voor de omgeving Stara Kamienica) eens per drie maanden te gebeuren. (Bron: lek. Wet. Ewa Charchut) Leverbot is een aandachtspunt in natte tijden en gebieden. De schapen moeten bekapt worden en controle op rotkreupel is gewenst. De klauwen kunnen tegelijk met het scheren onder handen genomen worden. In de warme zomerperiode dient de kudde goed in de gaten gehouden te worden, om eventuele maden op tijd te kunnen bestrijden. Een ziekte als zere bekjes zal weinig voorkomen omdat er in de verdere omgeving weinig schapen voorkomen. Nog wel genoemd dient te worden dat rondom het aflammeren de melk gecontroleerd moet worden op mastitis.

Schaphouderij.

Aan de schapen zal verdiend moeten worden. 50 Schapen leveren in het voorjaar gemiddeld 1,5 lam per schaap. Er van uitgaande dat de geslachtsverdeling half om half is, zullen er 37 mannelijke en 37 vrouwelijke nakomelingen geboren worden. Van deze nakomelingen kan driekwart (± 55 stuks) voor de vleesproductie gehouden worden. Een kwart van de vrouwelijke en één of twee mannelijke nakomelingen zullen aangehouden worden voor de fokkerij en de selectie binnen de schapenkudde. Er kan geselecteerd worden op het aantal lammeren dat het moederdier geeft of op conditiescore. Karakter kan ook een selectiepunt zijn. Sommige schapen stoten hun jongen af. Dit geeft veel extra werkzaamheden. De lammeren kunnen apart gehouden worden en met kunstmelk gevoed worden. Voor de kinderen op de camping een uitdaging om de lammeren te voeden.

Productverwerking.

In het voorjaar voordat de schapen lammeren, zullen de schapen geschoren moeten worden. Op de markt zal de wol weinig opleveren. Daarom kan Nemo de wol zelf verwerken in diverse producten. Gedacht kan worden aan dekbedden, kussens en vachten. Er zijn verschillende soorten dekbedden, ze verschillen in het aantal grammen wol per vierkante meter.

Een 4-jaargetijden dekbed bestaat uit twee dekbedden: een zomerdekbed en een lente/herfst dekbed. In de winter kunnen de twee dekbedden aan elkaar bevestigd worden.

Bij wollen kussens is het mogelijk om er een rits in te zetten, waardoor ieder zijn eigen dikte kan bepalen. (Bron: <http://ourworld.cs.com/descheper/dekbedden.htm>)

In Bijlage II tabel 9 is de benodigde hoeveelheid wol per m^2 bij de verschillende seizoendekbedden te lezen en zijn de prijzen er aan toegevoegd:

Een aantal schapen kan apart gehouden worden om te melken. De melk kan verwerkt worden tot schapenkaas en verkocht worden aan de gasten op het Nemo Centrum en in de plaatselijke winkels. Op deze manier kan ook een gedeelte van het vlees van de ter slacht aangeboden schapen in een eigen diepvries bewaard worden. Het vlees kan zomers in de diners op het Nemo Centrum verwerkt worden.

Voor de productverwerking van wol en melk zal het een en ander geïnvesteerd moeten worden. Afhankelijk van het aantal te melken schapen en de vraag naar schapenkaas zal er melkbewaring moeten komen. Ter vergemakkelijking van het melken van de schapen, kan bij de tussenmuur schuur/appartement een melktafel geplaatst worden. De keuken van het appartement kan na enkele aanpassingen als verwerkingsruimte gebruikt worden. De bereiding van kaas dient hygiënisch te gebeuren. Er moeten kaasvormen en lebstremsel aangeschaft worden. Melk verwerkingsmiddelen kunnen in Nederland op de kop getikt worden bij stoppende melkveehouders.

Onderstaand een toelichting op de plannen en berekening van de te produceren producten.

1) Wol:

a) Uit één schapenvacht kan een schapehuid gemaakt worden. Deze brengt voor een witte vacht € 25,-- op en voor een zwarte vacht € 30,-- Bij de opbrengsten wordt er van 40 huiden uitgegaan.

b) Uit vijf schapenvachten kunnen tien dekbedden gemaakt worden. Een éénpersoonsdekbed brengt € 140,-- op.

Er blijven ± vijf vachten over. Deze zullen niet de gewenste kwaliteit hebben en ander zijn ze als reserve of als extra gebruikt worden.

2) Schapenkaas, soort Oscypek:

Er van uitgaande dat er 5 kg melk nodig is voor 1 kg kaas. één schapenkaasje van 1 kilogram heeft een opbrengstprijis van € 3,50. Als 40 schapen over een periode van een vijf maand iedere dag gemolken worden en daarmee 65 kg melk per dag wordt verkregen, kan er theoretisch op een opbrengstprijis van € 45,50 per dag gerekend worden. Dit staat gelijk aan (€ 45,50,-- * 150 dgn. =) € 6825,-- per seizoen.

3) Omzet en aanwas.

Door uit de lammeren welke ieder jaar geboren worden de “besten” te selecteren komt er uitstoot vrij uit de moederdieren. Dezen kunnen ter slacht aangeboden worden of nog als gebruiksdier dienen wanneer zij in goede conditie verkeren. Opgemerkt moet worden dat de dieren als gebruiksdieren meer op zullen brengen dan als slachtdier.

Financieel plan.

Investeringsplan.

Aanschaf:

50 schapen	a € 60,-- /stuk	3000,00
Tractor 60 pk		7000,00
Trommelmaaier		1200,00
Schudder		1200,00
Zwadhark/acrobaat		1200,00
Aanpassing schuur (stelpost)		600,00
Hekwerk (in schuur)		250,00
Aanpassing keuken (stelpost)		250,00
Melkverwerking (stelpost)		350,00
Elektryzator uniwersalny (220 V)		150,00
5 km ijzerdraad	a € 20,--/km	100,00
250 isolatorpaaltjes	a € 1,-- /stuk	<u>250,00</u> +
Totaal investeringsbedrag		15550,00

Winst en verliesrekening.

Toegerekende kosten

Gezondheidskosten	alg. preventieve e.a. behandelingen	500,00
Voerkosten	mengvoer	1500,00
	oud brood	250,00

Niet toegerekende kosten

ROA ¹ machines e.d.	10 % nieuwwaarde machines	1050,00
ROA ¹ gebouwen e.d.	20 % v. aanpassingskosten gebouwen.	350,00
Grondkosten	10 % van 20 ha * € 1200,-- (waarde grond)	2400,00
	huur land Jozef Zaprucki. 15 ha * € 75,--	1125,00
Arbeidskosten	eigen arbeid 12 mnd * € 140,-	1680,00
	vreemde arbeid	500,00
Overige kosten	stelpost	3500,00
Nuts voorzieningen	stelpost	1200,00
Onvoorziene kosten	stelpost	<u>1200,00</u> +
Totale kosten		15255,00

¹ ROA staat voor rente, afschrijving en onderhoud e.d.

Wol opbrengsten	zie bedrijfsplan productverwerking 1b)	2400,00
Melk opbrengsten	zie bedrijfsplan productverwerking 2)	6825,00
Omzet en aanwas	55 lammeren a € 40,--	2200,00
	20 schapen a € 50,--	1000,00
Verlies		<u>2830,00</u> +
Totale opbrengsten		15255,00

7. Discussie

Landbouwmogelijkheden voor de regio van Nemoland is moeilijker dan gedacht. Voor het opzetten van een levensvatbaar bedrijf zijn grond, gebouwen en kapitaal nodig. In de aanwezige schuur kan geen melkveebedrijf gerund worden en het land is in slechte staat. Daarom moest de gedachte om een melkveebedrijf op te zetten snel van tafel geveegd worden.

Aan interviews geen gebrek. Ieder interview leverde nieuwe contacten op. Ook voor de literatuurstudie komt men constant aan nieuwe adressen en leert men de weg kennen bij instanties en contactpersonen. Op een gegeven moment moet er een punt komen dat de verzameling van gegevens stopt en de verwerking van de gevonden gegevens begint. Hierdoor is het mogelijk dat informatie is blijven liggen.

Ander noemenswaardig punt is dat via Nederlandse literatuur en enkele agrariërs, subsidie bedragen werden verkregen. Poolse landbouworganisaties en ministeriele organen wilden weinig tot niets over de hoogte van subsidies zeggen.

Doordat sommige veehouders zich op hun manier schaamden voor hun bedrijfstoestand kon niet altijd de werkwijze en bedrijfsvoering bekeken worden. Vaak werden de interviews in de mooiste kamer van het huis gegeven en waren de veehouders zeer open. Terwijl de veehouders zeer open waren, waren ze vrij negatief over de toekomst van de landbouw en over hun inkomsten. Ondanks dat de bedrijven niet winstgevend waren, werd er geen actie ondernomen om het inkomen aan te vullen. De informatie over de inkomsten kan door het hiervoor genoemde feit in twijfel getrokken worden.

Omdat Polen sinds mei bij de EU zit, zijn alle prijzen naar euro's omgerekend.

In de aanbevelingen is in de financiële berekening een aantal stelposten opgenomen. Dit zijn vaak moeilijk in te schatten bedragen. De werkelijke bedragen kunnen anders uitpakken. Ook de berekende bedragen kunnen afwijken door prijsverhogingen of nieuwer of ouder materiaal.

8. Literatuurlijst

Uitgaven.

- De landbouw in Polen en Hongarije: Een analyse van concurrentiepositie op sector- en productniveau
S van Berken en H.Rutten Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1992
- ”boeren” op vreemde bodem, over emigratie en semigratie
Auteur: Dr. Ir. H.J. Silvis, Dr T.H. Jonker, Ir C.J.A.M de Bont, Ir. M.S.van wijk, Ir.C.J.W Wolfswinkel, LEI mei 2002
- “Emigratiemogelijkheden naar Polen” Een onderzoek naar de mogelijkheden voor Nederlanders om in Polen een melkveehouderijbedrijf te starten
Auteur: Marten Swierstra en Jolle Fouke de Vries
- Podstawowe informacje ze spisow powszechnych gmina wiejska Stara Kamienica 2002
Auteur: GUS
- Rolnictwo w wojewodztwie Dolnoslaskim w 2003, Urzad statystyczny we Wroclawiu
Auteur: GUS
- Kentering en toekomst in de veehouderij
Eindredactie: C.C. Ketelaar-De Lauwere en J. Luttk

Vak- en nieuwsbladen

- Boerderij 27-04-2004
- Boerderij 08-08-2000
- Boerderij 20-7-2004
- Leeuwarder Courant 07-04-2004
- Leeuwarder Courant 25-08-2004
- Informatiemap Nemoland 2004
- Het Schaap, 9-2004

Internet

- http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/peco/poland/summary/sum_nl.htm
- <http://www.polagrimon.nl/nieuws.php>
- LBActualiteiten, 2003 nr. 07, 28-02-2003
- LBActualiteiten, 2003 nr. 23, 20-07-2003
- LBActualiteiten, 2003 nr. 25, 08-08-2003
- <http://www.skinpark.com/jvs>
- http://www.hetbeddenhuis.nl/textiel_dekbedden.htm
- <http://www.hironatuurlijkwonen.nl/site/Schapenvacht.html>
- <http://ourworld.cs.com/descheper/dekbedden.htm>
- <http://www.geocities.com/lucasvo/geitenmelk.html>

Overige bronnen

- Dierenartspraktijk Ewa Charchut te Jelenia Gora
- Dierenspecialzaak te Jelenia Gora
- Informatiemap Nemo 2004

9. Bijlagen

Bijlage I Interviews

Interview: Jozef Zaprucki te Mala Kamienica

Functie: Leraar en hobbyboer erbij

Datum: 13-07-2004

Bedrijfsgegevens; 50 ha, waarvan 20 ha pacht van Nemoland. 1 ha haver, 0,5 ha tarwe, 0,5 ha boekweit, rest grasland verdeeld over de klassen 4 (podzolgronden met lage waterstand hogere zuurtegraad), klasse 5 (droogtegevoelige zandgrond en ongunstige ligging), klasse 6 (slechte grond, verzuurd en droogte gevoelig). Volgens Jozef is klasse vier voor alle doeleinden geschikt, klasse vijf is ook geschikt voor maaiwerkzaamheden en klasse zes is alleen geschikt als weidegrond. De bewerkbare grond bestaat voor het grootste deel uit leemgrond.

Jozef is nu deeltijd boer. Hij is docent Engels en Duits aan de universiteit. Hij heeft op het moment 2 schapen en 2 geiten. Op de langere termijn is Jozef van doel om de agrarische activiteiten uit te breiden. Hij denkt daarbij aan vleeskoeien, geiten of schapen. Jozef experimenteert tevens met druiven ten behoeve van wijnbouw.

Wat is de denkwijze van boeren uit de omgeving?

De huidige boeren nemen geen initiatief. Vroeger had iedere boer gemiddeld 3 koeien en wat varkens, schapen en kippen enz. Het aantal boeren was in communistische tijd veel groter. De leefbaarheid in de dorpen is er hard op achteruitgegaan. De boeren zijn gemakkelijk, als ze in een fabriek meer kunnen verdienen, gaan ze in een fabriek werken.

Wat is Jozef's mening over de mijnbouw?

De mijn komt er niet volgens Jozef. Het land is dan wel al eigendom van de bv mijn, maar de benodigde vergunningen zullen ze nooit ontvangen.

Zijn er boerenbelangenorganisaties?

Ja die zijn er, deze zijn echter alleen actief in verkiezingstijd.

Enkele opbrengstprijzen agrarische producten:

Melk:	€ 0,23 per liter
Tarwe:	€ 13,95 per 100 kg opbrengst 6 ton per habio
Boekweit:	€ 23,26 per 100 kg opbrengst 2 ton per ha bio
Haver:	€ 11,63 per 100 kg
Rogge	opbrengst 6 ton per ha
Schapen	€ 46,51 per schaap

Stro wordt veelal gehakseld voor het organische stof gehalte, enkele kleine boeren verkopen stro.

Vestigingsplaatsen verwerkende industrie?

In Kamienica Góra is een melkfabriek, dit is op een afstand van 60 km. Verder net over de Duitse grens in Gorlitz is een melkfabriek
In Chlemien en Kamienica Góra zit een graanhandel.

Zijn er boeren welke direct aan een winkel leveren?

In Kopaniec is een vrouw welke huis aan huis kwark verkoopt.

Jozef's visie op de landbouw toekomst in zijn gebied:

Het zal niet meer zo worden zoals het was. De vraag naar schapen neemt iets toe, door het vestigen van een slachthuis op een 50 km van Jelenia Góra.

In Jelenia Góra en Chlemien zijn verschillende toeleverende bedrijven voor veevoer en zaaizaad.

Na de val van het socialisme was de melkveehouderij niet meer rendabel in het zuiden van Polen. Melkfabrieken gingen een voor een failliet. In de regio Stara Kamienica waren drie melkfabrieken. In het socialisme kocht de staat alle agrarische producten op. Na de val werd het kapitalisme en moesten boeren zelf voor afzet zorgen. Bedrijven die meer dan 500 ha hebben redden het wel. Subsidies voor gewassen, weiden, maaien, vlas. Jozef is niet ecologisch gecertificeerd, hij is er wel mee bezig. Hij kijkt of hij in plaatje van de ecologische vereniging past.

In het drinkwater van het vee, is een overschot aan ijzer aanwezig, maar dit heeft geen gevolgen voor de gezondheid van het vee.

In de toekomst zal agro-toerisme (kleinschalig landbouw met kamerverhuur) en veehouderij (vooral voor geiten en schapen) toenemen. Geitenvlees is volgens kenners beter dan schapenvlees, maar ze zullen beide erg intrek blijven.

Verbossing zal niet verder plaatsvinden, doordat op weidegrond subsidie zit en op bos geen subsidie. Weidegrond wordt in het voorjaar voor een gedeelte weg gebrand. De weilanden die in juni mooi groen zijn, zijn van fanatieke boeren.

Polen in Europa is een goede zaak. Er wordt sindsdien veel geëxporteerd, het gaat hier vooral om kippen. Er zijn echter ook nadelen, winkelprijzen van suiker en vlees zijn sterk omhoog gegaan. De verwachting is echter wel dat de lonen toch langzaam zullen stijgen.

Het aantal gangbare boeren is nog steeds groter dan het aantal biologische boeren. Veel biologische producten gaan naar Duitsland.

Groente zal in deze regio (Stara Kamienica) moeilijk verbouwd kunnen worden in verband met de bergen. Wijnbouw zou een optie kunnen zijn, omdat druivenrassen constant verbeterd worden. Wijnbouw zal in het begin een grote investering zijn.

Vruchtwisseling: 1. aardappelen
 2. tarwe
 3. rogge
 4. gerst
 5. haver, boekweit en rogge past altijd binnen dit systeem

Tarwe en boekweit zaaien naar volle maan.

Samenwerkingsorganisaties zijn aanwezig, maar halen weinig uit.

Er is 20 ton dierlijke mest nodig voor een hectare aardappelen. Er is slecht aan mest te komen, door een tekort aan dieren in de omgeving

Interview: Jacek Jacvbiek te Jelenia Góra
Functie: coördinator van Euro-regio
Datum: 16-07-2004

Jacek is coördinator bij Euro-regio.

Euro-regio bemiddeld contacten voor zo'n 2000 projecten in het grensgebied van Duitsland, Tsjechië en Polen. In Polen lopen een 100 projecten.

Euro-regio geeft tijdschriften uit welke afwisselend geredactioneerd zijn door Poolse, Tsjechische of Duitse redactie.

Er lopen weinig tot geen projecten die met de landbouw te maken hebben.

30% van de projecten krijgen subsidie.

In communistische tijd is alles verwaarloosd.

Euro-regio verwacht alleen projecten tot 15.000 euro. Euro-regio heeft 15 vestigingen. De vestiging in Jelenia Góra is in 1991 ontstaan en was hiermee de eerste.

Privé

Jacek bezit een kasteel met 50 hectare grond. Het is de bedoeling dat hier een trefpunt komt voor alle verzetten van de biologische landbouw.

Interview: mevr. Bozena Mulik te Jelenia Góra
Functie: Hoofd van de boerenorganisatie in de provincie Dolnośląski
Datum: 19-07-2004

Vrouw Mulik is hoofd van het kantoor in Jelenia Góra. De organisatie is een tussenschakel tussen boer en overheid. De organisatie zet zich in voor bijscholingen en avondbijeenkomsten om boeren bij te scholen en voor te lichten. Tevens doet het bureau aan landmeting met behulp van GPS. Hiermee bepalen ze de grootte van een perceel cultuurgrond. Ze werken samen met De Duitse staten Saksen, Westfalen en het land Tsjechië. Dit is dan gecoördineerd door Euro-regio.

Met Euro-regio had de organisatie een project lopen in de grensstreek met Duitsland. Het betrof hier een project met 5 ecologische landbouwbedrijven. De producten werden in Polen geproduceerd en in Duitsland afgezet. De Polen lopen niet zo warm voor speciale biologische producten. In Duitsland zijn ze gek op de goedkope Poolse biologische producten. De organisatie hielp de boeren met gewasbegeleiding. Het waren vooral groente en fruit bedrijven, welke uien, aardappelen wortelen, aardbeien, boekweit en meel produceerden en een schapen en geitenhouder. De schapen- en geitenmelk werd in Zgorzelec verwerkt. De betreffende bedrijven waren eco-erkend. Het project had succes en er wordt nu een nieuw project voorbereid waarvoor 12 boeren zich hebben aangemeld. In augustus zal bekend worden of het project van start gaat.

In de regio Stara Kamienica zijn weinig boeren en als ze zich boer noemen dan zijn het kleine. In de regio Mirsk zijn meerdere boeren.

De boeren in Neder-Silezië zijn zeer conservatief. Ze weten niet dat ze geld kunnen krijgen. Ze lijden aan een soort van bedrijfsblindheid.

Er valt straks subsidie te halen per hectare oppervlakte, gewas, beheersland, granen en op biologische landbouw. De verwachting is dat het subsidie potje voor biologische landbouw zal groeien.

Biologische boeren moeten zich laten certificeren bij Agro-bio-test (gevestigd in Jelenia Góra) of Eko-land (gevestigd in Wroclaw). Ook in Polen is een overgangperiode voor omschakeling naar biologische landbouw. Deze is net als in Nederland 2 jaar. Voor de certificering moeten de boeren naar gelang van de grootte van het bedrijf betalen. Dit betaalde geld verdienen de boeren dubbel en dwars weer terug. Veel boeren welke zijn of gaan omschakelen hebben op het moment bedrijfscontrole. Hierna horen ze of ze in aanmerking komen voor certificering en welke subsidies ze zouden kunnen ontvangen. In november worden de subsidie tarieven bekend.

Sinds drie jaar heeft het bureau een project Leonardo da Vinci. Hierbij doen landbouw studenten uit Polen practicums en stages op Duitse biologische bedrijven in Sachsen. 600 jongeren hebben inmiddels aan het drie weekse project meegedaan dat het gehele jaar door gehouden wordt. De studenten hebben in de eerste week iedere dag tot 13:00h theorie en tot 18:00h praktijk en in de tweede en derde week alleen practicum.

In de toekomst wil het bureau graag een uitwisseling organiseren van een half jaar, tussen Duitse en Poolse jongeren. De Poolse kunnen in Duitsland veel leren en gehoopt wordt dat de Duitsers in Polen ook wat kunnen opsteken. Poolse jongeren hebben veel ideeën. Polen denken al voordat ze aan klus zijn begonnen wat hun volgende klus zal zijn.

Kogozen produceerden vaak alleen akkerbouw producten. Veeteelt was voor hen niet lonend na de val van het communisme. Na de intrede van de EU-subsidies zal de veeteelt volgens het bureau weer in de lift komen.

Opbrengstprijzen	voor EU	na EU
1 kg rundvlees	€ 0,47	€ 1,86
1 kg varkensvlees	€ 0,70	€ 1,16

Pools vlees is in het buitenland populair omdat het in eenvoud geproduceerd wordt. De in Polen geboren kalveren zijn weer populair in Duitsland. De Polen zijn hier niet blij mee, omdat de Duitsers hiermee de subsidie voor de neus van de Polen weghalen.

Westerse bedrijven, zoals MilaMilch in Dresden reisafstand 150 km, kopen hun melk van Poolse boeren. Omdat de fabriek eigen transport heeft is het voor de melkfabriek pas lonend wanneer een boer minimaal 2000 liter gekoelde melk per dag levert. Poolse melkfabrieken, zoals in Kammienna Góra, Boleslawiec en Zgorzelec, hanteren een norm van 5 melkkoeien. Bedrijven welke aan een melkfabriek willen leveren moeten binnen drie jaar gecertificeerd zijn. Slachthuizen in Kammienna Góra en Prozowka, in de omgeving zijn ook kleiner maar die zijn niet gecertificeerd. Ook de verwerkende bedrijven moeten gecertificeerd zijn. Niet gecertificeerde bedrijven gaan eruit. In Zgorzelec zit een nieuw slachthuis. Hiermee is weinig contact, omdat deze vanuit Duitsland is gefinancierd.

De hoop is dat veeteelt in Neder-Silezië weer zal toenemen. De weersomstandigheden zijn goed. Vooral met nieuwe graan en maïs rassen is er meer mogelijk.

Er lopen plannen en enkele projecten voor agro-toerisme. Een kamer bij een boer huren is goedkoper dan een hotel en ze kunnen bovendien proeven van op de boerderij geproduceerde producten.

Neder-Silezië is jarenlang door de regering in Warschau verwaarloosd. De overheid zit als volgt in elkaar: Gmina (gemeente) – Powiat (district) – Wojewodztwo (provincie) – Panstwo (staat). Polen bestaat uit 16 provincies. Iedere provincie maakt plannen en hierin zitten de plannen van ieder district.

SOP en DRAF geven brochures uit over hoe wat te verkrijgen. In Polen is ook een jonge boeren regeling, met een gereduceerd rente percentage. Maar ook voor bestaande boeren bestaan regelingen om bedrijf te vergroten. De beide programma's ondersteunen de verwerkende industrie. Hiermee proberen ze de werkeloosheid tegen te gaan. Ook willen ze de boeren jongeren warm laten lopen om het bedrijf van de familie voort te zetten. Dit omdat de regering weinig voor de jongeren doet. Jong agrarische ondernemers zullen zich moeten certificeren, laten bijscholen en initiatief moeten tonen anders redder ze het niet. Degenen welke grond uit een staatsboerderij hebben gekocht redder het wel. Ze hebben immers goede grond gekocht dat goed onderhouden is.

Iedere boer met meer dan 1 ha staat geregistreerd als agrariër. Iedere boer heeft een eigen plaats in de markt. Het is moeilijk te zeggen welke bedrijfsomvang het wel of niet zal halen. Ze hangen hier nogal wat op aan de subsidies dat alles dan beter zal zijn.

Interview: Zbigniew Lupinski te Kopaniec

Datum: 21-07-2004

Bedrijfsgegevens: Lupinski heeft 33 ha in eigendom, 10 ha pacht, waarvan 8 ha van een boer en 2 ha van de stad. Hij verwacht 15000 kg melkquotum. Het bouwplan ziet er als volgt uit: 33 ha grasland, 8 ha granen (rogge en haver) en 2 ha aardappelen. De grond van Lupinski valt in de klassen 4a 5z. Lupinski heeft nu 4 melkkoeien welke naar verwachting 3000 kg melk per jaar geven. In 1989 had Lupinski nog 11 koeien. Lupinski zou graag meer koeien gaan houden. Voor het vlees of het melken maar de kinderen hebben geen belangstelling voor het bedrijf. Lupinski zou graag een ander willen opleiden zodat hij het bedrijf kan doorgeven. Lupinski heeft de verwerking van zijn melk in eigen hand. Zijn vrouw verwerkt de melk in boter en kaas en verkoopt dit huis aan huis en vanuit zijn auto in Piechowice. Lupinski melkt met de melkmachine. De prijs van het vlees is de laatste tijd met 150 % toegenomen. Daarom zou Lupinski ook wel vleeskoeien willen houden. Een koe brengt op het moment € 230,- op. De koeien krijgen in de zomer naast dag en nacht gras ook aardappelen bijgevoerd. De koeien komen rond half mei naar buiten en gaan eind september weer naar binnen. 's Winters krijgen de koeien hooi, aangevuld met rogge, haver en tarwe. Maïs is in dit gebied moeilijk te verbouwen. Dit omdat de kwaliteit van de grond niet optimaal is en het klimaat niet toereikend is.

Lupinski gaat niet voor certificering. Certificering kost teveel geld voor de omvang van zijn bedrijf.

Het is vanwege het klimaat toch moeilijk om in het gebied Stara Kamienica. Er zal meer toerisme naar deze regio moeten komen. Net zo als voor de 40er jaren. Het is hier hard werken om er een inkomen uit te halen. Lupinski heeft een middelmatig bedrijf qua oppervlakte. In de omgeving heeft de grootste boer 120 ha. Het grootste gedeelte hiervan is koolzaad. Deze was voorman van een Poolse socialistische organisatie en heeft hierdoor veel land toebedeeld gekregen.

De USSR werd vanuit deze regio van voedsel voorzien. In die tijd werd er veel subsidie gegeven voor het onderhoud van het land.

Lupinski maait nu veel land voor de hooihandel. In mei heeft hij een gedeelte 1^e snede gemaaid. Er staat nu een goede 2^e snede. Het hooi moet minstens een week drogen door een gebrek aan goede machines om het droogproces te versnellen.

Gemolken wordt er met de melkmachine. De melk wordt in de melkbus opgeslagen en koel gehouden door middel van koud water in een betonnen bak. Er wordt om de dag kaas gemaakt (hangt ook een beetje van de vraag af). De koeling is hier precies toereikend voor. Verse melk mag Lupinski niet verkopen volgens het EU reglementen. In vroegere tijden, voor de val van het communisme, at heel Piechowice en Sklarska Poreba van Lupinski's aardappelen. Dit was een gouden tijd en de boer kon iedere machine aanschaffen welke hij ook maar nodig dacht te hebben.

Opbrengstprijzen:	1 ltr. melk	direct aan klant	€ 0,28 – 0,35
		Aan melkfabriek	€ 0,14 – 0,19
	1 kg kaas	direct aan klant	€ 2,33
10 liter kaas brengt 1,3 kg kaas op en 1 liter room			
	100 kg haver	direct aan klant	€ 12,79
	100 kg tarwe		€ 13,95
	100 kg rogge		€ 10,47
	100 kg gerst		€ 13,95
	100 kg boekweit		€ 34,88

De opbrengst van een ha graan ligt in dit gebied rond de 3000 kg per ha. Polen is het land dat de meeste rogge produceert. De Poolse overheid heeft er dan ook subsidie op gezet buiten de

EU om. De prijs van gerst was het afgelopen jaar hoog in verband met de vraag naar bier en ook de boekweitboeren hadden een goed jaar. Een ha boekweit levert 1000 kg boekweit per ha op.

Het inkomen uit de boerderij is niet genoeg om van rond te komen. Hierom is Lupinski's vrouw enige jaren geleden met een winkel begonnen. Verleden jaar was een rampjaar. De helft van de opbrengst van de gewassen is verloren gegaan door de droogte. Zelfs de wel voor eigen watervoorziening stond droog.

Lupinski fokt zijn eigen jongvee op. In tachtiger jaren kocht hij wel eens vaarzen aan omdat er 50 % subsidie op het aankoopbedrag zat.

Gewasrotatie: In het voorjaar brengt de boer gier over het land. Daarna poot hij aardappelen een jaar later komt er tarwe op het perceel gevolgd door haver, rogge of nog eens tarwe. Het vierde jaar volgt boekweit als groenbemester gevolgd door tarwe. De mest is afkomstig van het eigen bedrijf of afkomstig van paardenmensen. 30 ton mest per ha. Opbrengst aardappelen 3500 kg per ha. Dezen worden met de hand gerooid.

Vogelwikke is wikka. Wordt als diervoeder verbouwd en is als zaad te koop.

In Lwowek Slarski zit een zaadhandel annex voederleverancier net als in Cieplice, Blaszczyk.

Voor aardappelen geen kunstmest, maar wel bestrijdingsmiddelen. In granen herbiciden en mechanische onkruidbestrijding. Over het grasland wordt 150 kg kunstmest gestrooid.

In de oogstrijd zijn er 20 man in dienst. Dezen zijn dan voornamelijk voor de aardappelen, omdat deze nog met de hand gerooid worden. Het is op de percelen te nat om met grote machines te rijden. Doorgaans zijn er 2 man in dienst.

Lupinski heeft 4 tractoren, 2 maaimachines waarvan 1 met een andere boer, een combine, een pakjespers, ladewagen, mestwagen, zaaimachine, kunstmeststrooier en wiersmachine. Hij doet dus alle werk zelf.

De boer heeft voor de EU gestemd. Zijn zoon is tegen en als Lupinski nu weer moest stemmen zou ook hij tegen stemmen. Boerenbelangenorganisaties bestaan alleen in Warschau op papier en in verkiezingstijd. In de verkiezingstijd kwam maar 5 % van de boeren.

Toerisme zou een goede zaak zijn voor de regio. Het mooiste zou zijn als de regio weer floreert als voor de oorlog. Lupinski is geen pessimist maar om de regio weer een beetje tot leven te krijgen moet er heel wat gebeuren. Er is geen toekomst voor grote of kleine boeren. Ze zullen samen verder moeten.

Lupinski is tegen de mijnbouw welke gepland staat. Hij is bang dat ze via een omweg weer naar uranium zullen gaan graven.

Beregenen is in deze regio niet nodig. Regenen doet het genoeg en mocht het zo droog zijn als verleden jaar, dan is er niet eens water voor eigen consumptie.

Lupinski ploegt met een gewone ploeg. In september trekt hij de grond los zodat het later makkelijker ploegt. Eventueel bij grondvorst. Er zijn hier korte, maar strenge winters. 29 mei sneeuwde het nog.

Er zijn in Polen geen belastingtechnische voordelen voor boeren, overigens wel voor bergboeren.

Interview: Henryk Slomiany te Kopaniec

Datum: 25-07-2004

De heer Slomiany heeft 13 paarden (angelo arabieren/ haflinger). Paarden is voor de heer Slomiany hobby, maar hij denkt dat hij er in de toekomst geld mee zal verdienen.

De heer Slomiany zijn doel van de paarden is fokkerij, export en het mennen van paarden.

De heer Slomiany heeft een paard uit Nederland geïmporteerd, hij heeft het paard voor € 1279,- gekocht, wil het paard gaan gebruiken voor de fokkerij.

Het bedrijf heeft 20 ha in eigendom en 20 ha pacht hij van de staat.

Hij heeft vier ha aan haver, voor de paarden en koeien.

Toen we het over zijn land hadden, kwamen we er achter dat de heer Slomiany ook koeien had. En voor de begrippen in deze regio, behoort hij tot de grotere boeren.

De heer Slomiany heeft negen koeien, twee vaarzen en vijf kalveren.

De koeien produceren gezamenlijk een 100 liter per dag. Ze worden machinaal gemolken, de melk komt nog in melkbussen.

Van alle melk die de koeien produceren wordt kaas van gemaakt. De kaas die ze maken is binnen een dag klaar, het is echt hele jonge kaas. Dit moet ook wel want ze hadden geen opslag voor de kaas. De kaas werd aan de burens verkocht en de heer Slomiany had nog enkele vaste klanten.

De heer Slomiany maait een keer per jaar zijn grasland, vaak wel in gedeeltes. Dit jaar helemaal omdat het een heel nat jaar is. Hij heeft zelfs van een gedeelte gras kuil gemaakt.

De heer Slomiany doet al het grondwerk zelf alleen in hele drukke periodes heeft hij er hulp bij. De koeien krijgen in de zomer gras en in de winter hooi en gemalen graan, haver en rogge. De heer Slomiany is na het communisme gegroeid.

De heer Slomiany heeft nog geen opvolger voor de toekomst. Hij heeft twee dochters, misschien komt er nog een thuis met een jongen, die toekomst in het bedrijf ziet, anders aan de staat en als dat niet mogelijk is, dan zal hij het verkopen moeten.

De heer Slomiany betaald € 2,33 per 7 ha

De heer Slomiany was eerst blij dat Polen bij de EU kwam, maar nu ze er bij zijn, zijn de prijzen lager en de subsidies is nog maar afwachten. De regering had van te voren veel meer beloofd dan wat er nu voorspeld wordt.

De heer Slomiany zal veel moeten investeren om met de EU mee te kunnen doen.

Vorig jaar kon men geld lenen tegen een rente van 2%, dit kwam omdat het vorig jaar zo droog was. Tien jaar geleden was tegen een rente van 6%.

De heer Slomiany heeft toen gelijk geld geleend, omdat hij niet rond kon komen van zijn koeien en paarden. En hij moest ook hoog nodig zijn huis opknappen. Hij verdient op dit moment geen geld aan zijn koeien en paarden.

De heer Slomiany heeft roodbonte koeien en Simental, is een pools ras. Hij insemineert nu ook wel een aantal koeien met limousine, dit omdat de prijs van een kg limousinevlees € 3,95 opbrengt. Hij fokt zijn eigen jongvee op, omdat niemand een goede koe zal verkopen.

De heer Slomiany verbouwt voor eigen consumptie nog 70 à 80 are aan aardappelen. De heer Slomiany is wel lid van landbouworganisatie en doet wel mee aan de verkiezingen, maar hij is er verder niet actief in een organisatie.

Diesel, kunstmest en bestrijdingsmiddelen is voor Poolse begrippen heel duur, hij is hier dan ook veel geld aan kwijt.

Bij bepaalde producten is een BTW-regeling.

De heer Slomiany ziet toekomst in agro-toerisme en in de paarden!

Interview: Andrzej Cieslik te Wojcieszycze

Datum: 25-07-2004

De heer Cieslik is een paardenman. Hij heeft in totaal vijf paarden, van verschillende rassen. Hij heeft 2,5 ha eigendom en pacht daarnaast nog 13 ha van een particulier.

Alles is grasland, het grasland wordt een keer per jaar gemaaid, dit komt door de bergen en het klimaat. Hij heeft geen machines om het zelf te doen, hij besteedt alles uit.

De heer Cieslik betaald aan pacht € 232,56 voor 13ha. Zijn land heeft klasse 4b, slechte grond. De klasse hangt af van wat je er kunt verbouwen. Hij zal hooi moeten bijkopen, om genoeg voor de winter te hebben. Tot 2000 had de heer Cieslik gewerkt als leraar aan de technische middelbare school voor paarden, maar de school had geen toekomst, daardoor is de school gesloten. Hij heeft toen de paarden die aanwezig waren op die school overgenomen, omdat paarden echt zijn passie was, en hij kon het niet over zijn hart verkrijgen dat ze verkocht werden. Hij heeft toen een hele oude boerderij gekocht met een klein beetje grond erbij.

De heer Cieslik is nu nog steeds druk op zoek naar een ander baan, om inkomen te krijgen, zodat hij dan langzaam zijn boerderij kan opknappen.

Hij heeft nu drie kamers opgeknapt en die verhuurt hij op dit moment.

Hij zal weinig aan zijn paarden verdienen, als het inkomen van de Poolse mensen niet omhoog zal gaan. Ze hebben dan namelijk helemaal geen geld om te gaan paardrijden.

Zijn mening over de EU is, dat ze veel minder geld hebben.

Hij zal eerst zijn paarden als hobby houden, maar als er een mogelijkheid komt, dan zal hij echt voor 100% voor zijn paarden gaan.

Paarden heeft hem altijd geïnteresseerd, hij heeft vroeger ook de paardenschool gedaan.

Interview: Piotr Wdowiak te Kromnow

Datum: 26-07-2004

De heer Wdowiak heeft drie koeien en acht kalveren, en heeft er nog een baan als brandweer naast.

De prijs van vlees is in Polen het laatste jaar gigantisch omhoog gegaan. Een zuivere Limousine koe brengt € 2325,58, dit in tegenstelling tot een roodbonte koe, welke € 16,28 opbrengt.

De mijn heeft geen gevolgen voor zijn bedrijf, onderzoek bleef binnen de normen, maar hij is wel bang voor de nieuwe uraniummijn.

De heer Wdowiak heeft in totaal 15 ha land. Waarvan 2,5 ha rogge, 2,3 ha gerst en 30 are aan aardappels, de aardappels zijn ook voor vrienden en collega's. De granen worden bewaard boven op zolder en worden daar ook gemalen.

De grondsoort is klei met zeer veel steen, het hoogste land zit in klasse 5.

Hij heeft overigens nog wel een aantal mooie percelen, sommige percelen zijn al door zijn ouders samengevoegd.

Volgend jaar wil hij op de slechte stukken, bos gaan planten, hij heeft nu toch te veel ruwvoer voor zijn koeien. Hij heeft liever bos dan dat hij de koeien er op moet laten weiden.

Het duurt 70 jaar, voordat de bomen te rooien zijn. Dit komt doordat het klimaat hier slecht is, waardoor de bomen langzamer groeien.

De heer Wdowiak doet het maaien van zijn grasland zelf, maar voor het hakselen van de granen huurt hij een combine.

Vroeger had de heer Wdowiak tien koeien en leverde hij zijn melk nog aan de fabriek, nu gebruikt hij de melk voor de kalveren en voor zijn familie.

De Fabriek neemt pas melk af bij 200 liter per dag.

Polen is nog maar net bij de Eu, ze moeten eerst twee jaar wachten op hoe de EU werkt.

Mensen zijn nu ontevreden over de subsidies, omdat de subsidies te klein zijn. Nu Polen tien jaar zonder subsidies heeft gezeten, ligt de hele landbouw onderuit. De subsidies komen te laat, de meeste veehouders moeten nu lenen. Wanneer de subsidies binnen komen wil hij graag het dak opknappen en een pers kopen.

De heer Wdowiak heeft geen quotum aangevraagd. Niemand wil hier quotum kopen, als de prijzen zouden stijgen dan raken de veehouders geprikkeld, en zullen dan wellicht quotum gaan kopen.

De heer Wdowiak denkt dat streekproducten geen toekomst geeft, omdat in deze regio de mensen overal vandaan komen. Deze regio zal gewoon met de rest van de EU moet concurreren. Toerisme heeft waarschijnlijk wel een kans. Het bedrijf kost hem nu geld, de baan als brandweer levert hem geld op zodat hij kunstmest kan kopen.

De kunstmestsoorten die hij gebruikt zitten de overige stoffen in:

Kunstmestsoort 1:

N	4%
P ₂ O ₅	12%
K ₂ O	12%
MgO	2%
CaO	17%
SO ₃	29%

Aan micro-elementen zit er Borium, Mangaan, Koper, Molybdeen en zink.

Kunstmestsoort 2:

N 27,5%

MgO 3,5%

CaO 6,0%

Totaal aan fosfaat 34% waarvan 17% oplosbaar in water en de andere 17% is mineralen gedeelte.

Vorig jaar heeft de heer Wdowiak aan grondonderzoek gedaan, dit omdat de grond zeer zuurtegevoelig is. Er moest 3 ton per ha aan kalk worden gestrooid.

De kalk is na de herfst toegediend. Kalk kost € 1,86 per ton.

Maand na kalken is er winterrogge en wintertarwe ingezaaid. Wintergranen hebben een hogere opbrengst, granen die zijn de winter gewend.

De heer Wdowiak heeft in Mala Kamienica anderhalf ha bos, andere mensen halen soms ongevraagd bomen uit zijn bos.

Brandhout kost € 17,44 per kuub. Bouwhout kost € 16,28 per kuub.

Zijn bos levert bouwhout en sparrenhout, het bos is nog door de Duitsers geplant, voor bomen met een doorsnede groter dan 30 cm, is een kapvergunning nodig.

Interview: Arthur Jedrzejewski te Wojcieszycze
Functie: Akkerbouwer
Datum: 27-07-2004

De heer Jedrzejewski heeft een akkerbouwbedrijf van 80 ha groot. Hij verbouwt tarwe, gerst en koolzaad.

Hij heeft dit jaar nog geen contract voor de afzet van zijn producten, hierdoor zullen de producten waarschijnlijk op de vrije markt terecht komen. Bij vrije markt heeft hij hogere opbrengstprijs en heeft hij zijn geld direct. Hij kan de helft van de granen in de opslagruimte bewaren.

Hij doet het bedrijf met zijn vader, de mechanisatie is zo goed voor elkaar dat het met twee personen haalbaar is.

Het is het eerste jaar dat Polen bij de EU zit, hierdoor zijn de opbrengstprijzen lager, omdat ze pas aan het einde van het jaar de subsidie zullen ontvangen.

De Poolse boeren krijgen maar 25% van de 100% van de subsidie.

De subsidie die ze op een ha krijgen is € 40,- perha. En dan krijgen ze voor granen nog eens € 22,-.

De Poolse regering betaalt voor graan € 43,-, en omdat de boeren hier in een slecht gebied zitten, krijgen ze € 45,- van de Poolse regering.

De opbrengst en opbrengstprijzen van de gewassen zijn:

Tarwe	4-5 ton/ha	€10,-/100kg
Gerst	4-5ton/ha	€10,-/100kg
Koolzaad	3-3,5ton/ha	€23,-/100kg

De prijzen van de granen zijn voor de heer Jedrzejewski te laag, hij heeft wel een grote omzet, maar wat hij verdient is niks tot minimaal.

Koolzaad blijft in Polen en wordt gebruikt voor olie, gerst gaat naar een bierbrouwerij en de tarwe wordt verwerkt in de stad.

De grondsoort van zijn 80 ha valt in klasse 3, 4 en sommige percelen vallen in klasse 5.

De opbrengsten zijn duidelijk per grondsoort verschillend. Elke drie jaar moet elk kalk op de percelen gestrooid worden en dan meer dan 3 ton per ha.

De gehalten fosfaat en kali voldoen aan de norm, volgens grondonderzoek.

De kunstmestsoorten die de heer Jedrzejewski gebruikt bestaat uit drie elementen N,P,K.

De drie gewassen krijgen aan kunstmest:

Tarwe	250kg/ha
Gerst	200kg/ha
Koolzaad	400-450kg/ha

Hij gebruikt ook bestrijdingmiddelen 200-300gr/ha.

De heer Jedrzejewski heeft 51ha in eigendom en 30 ha pacht hij. Hij pacht de grond van twee oudere mensen, zij zijn met pensioen. De regel in Polen is zo, als ouderen hun land niet overdragen of verpachten aan zoon of dochter of aan de staat, dan krijgen ze geen pensioen.

De Poolse mensen krijgen vanaf hun 55ste jaar €122,- oudedagsreserve.

De heer Jedrzejewski heeft al zijn machines in eigendom.

Iedere drie jaar is er vruchtwisseling 1ste jaar koolzaad, 2de jaar gerst en derde jaar tarwe.

Bij biologische landbouw is het verbouwen van gerst en tarwe moeilijk, zijn kwetsbaar en worden snel verdrongen door onkruid.

De heer Jedrzejewski had drie jaar geleden ook nog 11 koeien, maar hij is ermee gestopt omdat de melkfabriek failliet ging.

Zijn koeien gaven 6000-8000 kg met een vetgehalte van 4%. De liters melk werden per kg melk uitbetaald er werd niet gekeken naar de gehalten van de melk. Hij heeft nog een tijdje melk aan de burens en aan de stad verkocht. Hij had echte zeer goede melkkoeien, daardoor

gaven ze zoveel melk, de melkkoeien kunnen niet zoveel melk geven van het voer dat ze kregen. Hij voerde zijn melkkoeien eigen gemalen granen, voederbieten en kuilgras. Hij heeft toen in een keer al zijn melkkoeien weg gedaan, hij wilde er ook niet een houden, want van een melkkoe had je net zoveel werk als van elf melkkoeien. Hier in deze regio worden geen suikerbieten verbouwt, omdat dat teveel handwerk is. En voor maïs is het klimaat hier niet goed. De heer Jedrzejewski denkt positief over de toekomst van de landbouw, hij zal door blijven investeren. Hij ziet zelf geen kansen voor biologische landbouw, in de biologische landbouw is drie keer zoveel minder opbrengst dan bij gangbaar. De heer Jedrzejewski wil doorgroeien in oppervlakte, want met zijn machinepark die hij nu heeft, kan hij wel 200 ha bewerken en verwerken. Al het land dat nu te huur is, ligt te ver weg en zijn zeer onkruidrijk. Om land productief te maken, duurt drie jaar.

Interview: Krystyna Dudek

Functie: Coordinator landbouworganisatie in de Gemeente Stara Kamienica

Datum: 28 juli 2004

Mevrouw Dudek geeft advies vanuit de gemeente voor en aan de boeren. Ze doet dit voor heel laag Silezië. Ze heeft voor dit jaar ook alle subsidies aanvragen gedaan, dit moest voor 25 juli.

De adviesbureaus geven advies over de nieuwe zaden en innovaties.

Er zijn in de gemeente Stara Kamienica 600 boerenbedrijven. De helft van de bedrijven zijn zeer kleine bedrijven en op deze bedrijven zijn geen dieren aanwezig, de andere helft zijn wel boerenbedrijven.

Hier in Polen heb je al een boerenbedrijf als je een hectare grond hebt.

De gemeente Stara Kamienica heeft in totaal 6000ha akker/weideland, waarvan de helft akkerbouw is. Er zijn drie staatsbedrijven deze worden nu verpacht (± 1000 ha).

De gewassen in hectares die dit jaar in de Gemeente Stara Kamienica worden verbouwt:

Wintertarwe	280	ha
Rogge	120	ha
Wintergerst	30	ha
Wintertarwe/rogge	30	ha
Koolzaad	50	ha
Zomertarwe	260	ha
Zomergerst	240	ha
Haver	160	ha
Zomertarwe/rogge	20	ha
Gemengd graan	80	ha
Boekweit	250	ha
Aardappelen	140	ha

Bos 3975 ha

* dit zijn de oppervlaktes zonder staatsbedrijven

Dit jaar worden er weer minder koeien gehouden, dan vorig jaar. De koeien zijn overigens wel in productie gestegen. Er zijn nog een paar veehouders die aan de melkfabriek leveren, aan de melkfabriek in Zgorzelec.

Het adviesbureau heeft geen geld voor een proefboerderij, ze hebben hier en daar wel een proefveldje.

Het adviesbureau werkt wel samen met de agrarische hogeschool in Wroclaw.

Er wordt in deze gemeente nog niks gedaan aan tuinbouw, de boeren moeten dit nog ontdekken.

De boeren hebben ieder jaar wel een strop, vorig jaar was het veel te droog en dit jaar heeft de hagel ernstige schade aangericht.

Interview: Dhr. T. Winnicki,
Functie: Hoogleraar / rector en president Karkonosze College
Datum: 29-07-2004

Het Karkonosze College is op het moment versnipperd over verschillende vestigingen in Jelenia Góra. Verleden jaar is de voormalig militaire kazerne aangekocht. De soldaten zijn zo langzamer hand allen opgeschoven naar het oosten van het land. De voormalige kazerne wordt nu stap voor stap aangepast, zodat alle opleidingen gecentraliseerd kunnen worden gegeven. Het huidige hoofdkantoor zal verbouwd worden tot een complex voor geestelijk gehandicapten. Er zijn plannen voor een sauna, laboratoria en een fitnessruimte. Bovendien is er een grote zaal met 90 zitplaatsen. Het Karkonosze College zou in de toekomst graag alle facetten van scholing willen aanbieden: van basisschool tot universiteit.

Het Karkonosze College geeft de volgende opleidingen:

- Pools
- Engels
- Duits
- Medisch

De betreffende opleidingen zijn allemaal bachelor studies en geen academische. Binnen iedere studie zijn er nog verschillende studierichtingen.

Eigenlijk is Jelenia Góra net te klein voor een school als het Karkonosze College. Voor het begeleiden van de studenten zijn vele Professoren en Doctoren nodig. Deze mensen mogen wel 1 project begeleiden op meerdere scholen, maar geen meerdere projecten op een school. In de toekomst, geprobeerd word in het schooljaar 2005/2006, wordt er een academie voor de landbouw opgestart. Dhr. Winnicki hoopt op 60 landbouwstudenten in het eerste jaar. Enig probleem is om geld te krijgen voor het opstarten van een studie is dat er meer “week”studenten zijn dan “weekeinde”studenten. Dit is nu nog niet het geval. Dit mede doordat er tussen de vele belangstellenden veel jongeren zitten welke al zelfstandig een bedrijf runnen en de school er bij willen doen. Het Karkonosze college wil deze opleiding graag in samenwerking doen met een praktijkschool even ten westen van Wroclaw.

Het Karkonosze College doet al mee aan een CRE conferentie voor rectoren in Europa. Dit is een samenwerkingsverband tussen Hogescholen en Universiteiten in Heerlen, Antwerpen, Amsterdam, Jelenia Góra en Portugal. In de toekomst komen hier nog bij de Universiteiten van Luneberg, 2 Roemeense Universiteiten, Universiteit Praag, Landbouwuniversiteit Praag en als laatste nog een Oekraïense Universiteit. Landbouw in Polen is een van de vijf case's waarover de scholen met elkaar discussiëren. Van iedere universiteit is 1 specialist, meestal hoogleraar, en 6 studenten aan iedere case verbonden. Ieder team heeft nog weer een Tutor boven zich te staan. Er word gecommuniceerd via blackboard.

De case's komen voor een groot deel tot stand door sponsoren uit Nederland.

Landbouw in het zuiden van Dolnośląskie is zeer goed mogelijk. De kwaliteit van de grond mag dan sober zijn, de gevolgen van de zwarte driehoek zijn niet meer te merken. De natuur heeft zich zelf weer herstelt.

Interview: Piotr Nowakowski te Wroclaw
Functie: Leraar aan de Agrarische Universiteit Wroclaw
datum: 29-07-2004

Nemo valt volgens Piotr wat buiten de boot. Veelal gaan er meer Poolse studenten naar Nederland dan Nederlandse studenten naar Polen. Er is in het verleden al veel onderwijs gegeven door buitenlanders aan de Polen. De Polen willen graag aannemen, maar de buitenlanders weten vaak niet hoe het Poolse systeem werkt. Vele import boeren zijn hierdoor al weggepest of konden het in Polen niet volhouden. De meeste boeren zijn in Polen geen ondernemer. Het sociale leven is voor hen veel belangrijker. De jeugd gaat dan ook liever met elkaar aan het werk in een fabriek dan alleen op de boerderij.

Poolse jongeren werden wel gestimuleerd om in de agrarische sector te gaan studeren door extra punten op het rapport te geven, of de toelatingeisen te versoepelen. Dit hielp niet echt en het aandeel agrarische studenten is nu nog maar 5 %. Op het moment zijn er nog twee redenen waarom de jeugd niet komt: regering stimuleert het onderwijs niet meer en de Poolse boeren missen hun leidende positie welke ze in de socialistische tijd wel hadden. De landbouw staat nu dan ook als slechte sector te boek.

Piotr moet met de meeste studenten zelfs vanaf de grond beginnen met agrarisch onderwijs, omdat de meeste studenten zelfs uit de stad komen. Piotr zijn vader was professor aan agrarische universiteit.

In de communistische tijd was grondonderzoek gratis en werd het een maal in de vijf jaar uitgevoerd. Alle gegevens van ieder perceel waren dan ook bekend. De gegevens waren allen goed georganiseerd. Het was in die tijd ook zeer belangrijk, omdat heel Rusland van Polen at. Zelfs op de armste gronden groeiden goede gewassen. In Wroclaw zit een chemisch analyse bedrijf voor grond en gewassen. Tegenwoordig is er geen geld meer voor deze onderzoeken en innovaties.

Steden ontwikkelen zich snel. De gehele landbouw is nu gecoördineerd op biologisch, er zijn echter geen regels voor biologisch rendement.

De grond heeft geen ruwe waarde. Hier een voorbeeld: Als men land heeft van een miljoen zloty, moet men nogmaals 1 miljoen zloty investeren om de grond goed voor elkaar te krijgen, en dat verdient zich zeer langzaam terug. Je kunt wat dat aangaat nergens zo goedkoop produceren als in de warme landen. Het klimaat is daar het gunstig en de grond kan altijd verbeterd worden. Het is fout om zoveel mogelijk te produceren, men moet zo goedkoop mogelijk produceren. Efficiënt produceren kan in het Verenigd Koninkrijk en in Nederland, het goedkoopst in Polen. Maar de voorspelling is, dat ook over 10 jaar de productie in Polen duurder zal zijn.

Polen en Hongarije lopen voorop met veranderingen binnen de EU. Boeren in meeste landen zijn op een gegeven moment tevreden met wat ze hebben opgezet. Nederlandse boeren zijn nooit tevreden en willen altijd meer.

Wat in het socialistische tijdperk het sterkste punt van Polen was is nu het slechtste, samenwerking.

Er was een hoog kunstmest gebruik in de 70er jaren. Na de politieke crisis is het gebruik gekelderd. Bedrijven met meer dan 500 ha moeten eigenlijk wel kunstmest gebruiken. De biomassa is niet in evenwicht. In Nederland zijn teveel dieren per hectare en in Polen zijn te veel hectaren voor de beschikbare dieren.

Agro-toerisme is op het moment een trend. Alleen hebben de meeste agro-toeristische bedrijven geen agrarisch bedrijf meer. Onder agro-toerisme wordt in Polen heel iets anders verstaan dan in andere landen. Bij agro-toerisme hoeft tot en met 5 kamers geen toeristenbelasting betaald te worden.

80% van het oppervlakte cultuurgrond in Neder-Silezië is akkerbouw en 20% is grasland. Het is allemaal droogtegevoelige grond en daar moeten de boeren op inspelen door geschikte gewassen te telen zoals rogge. Om een hectare te kunnen betalen moet € 230,-- geïnvesteerd worden. Bij goede grond is dit goed terug te verdienen. De stenige percelen kunnen goed gebruikt worden voor blijvend grasland.

Dieren buiten houden is beter en goedkoper dan dieren binnen houden, franse studente was bezig met onderzoek daarna. De dieren werden/worden vaak binnen gehouden omdat boeren het land zeer verspreid hebben liggen. De oude Duits/Poolse stallen hebben echter last van het klimaat. Ze vertikken het echter om tot ruilverkaveling over te gaan. Het gemiddelde bedrijf in Polen bestaat uit 8 hectare (7000 – 8000 boeren) en is in 10 percelen/blokken verdeeld. Biologische producten zijn 10 – 15% duurder dan normaal. Boeren denken en zeggen vaak dat ze biologisch produceren, maar bij certificering blijkt dan van niet

Interview: Stanislaw Choma (firma naam) te Rybnica
datum: 31-07-2004

Het bezochte bedrijf wordt biologisch gerund. De boer renoveert tevens oude gebouwen. De boerderij is biologisch gecertificeerd. Het bedrijf beslaat een oppervlakte van 430 hectare. 250 hectare hiervan is eigendom van de firma. De bedrijfsleider heeft zelf nog 50 hectare. Een gedeelte van de gebouwen is tevens eigendom. Ze willen de landerijen eerst goed voor elkaar hebben voordat de rest van de gebouwen aangekocht worden. In de planning ligt om dit jaar nog 120 hectare van het gepachte deel aan te kopen. Het bedrijf loopt nu 5 jaar en daarvoor hebben de landerijen 5 jaar braak gelegen.

Met de aankoop van nog eens 120 hectare krijgt het bedrijf meer kapitaal en is het gemakkelijker om bij een bank aan te kloppen.

De bedrijfsleider wilde al vanaf kinds af aan boer worden. Zijn ouders zijn begonnen op het zevende levensjaar van de bedrijfsleider. Ook zijn ouders waren biologisch.

De reden waarom vele bedrijven biologisch boeren is dat er te weinig chemische middelen beschikbaar zijn. Vroeger gingen de beschikbare middelen eerst naar de staatsboerderijen en als er dan nog middelen over waren kregen de grootste en belangrijkste particuliere boeren de beschikking over middelen.

Met de bedrijfsleider is nog een vriend van hem uit Zweden aandeelhouder in de boerderij. Zij willen de bestaande koeienstal (140 koeien) met bijbehorende zolder en bieten/aardappel kelders ombouwen tot hotel annex conferentieoord. Om het hotel aantrekkelijk te maken wil de firma op de slechtste percelen bos verbouwen en daarin kijkhutten plaatsen om wild te aanschouwen.

In de toekomst wil de firma graag biologische vleeskoeien van het ras "Zoebron" houden. Deze moeten dan 's winters in een moderne stal plaats krijgen. Dit is toekomstmuziek. De boer wil eerst graag gezond blijven.

300 hectare grond is in gebruik voor akkerbouw voor de volgende gewassen:

100 hectare rogge, gemakkelijkste teelt voor bio en de grond. Opbrengst: 2500 kg/ha

80 hectare haver Opbrengst: 2750 kg/ha

20 hectare mosterd Opbrengst: 1000 kg/ha

100 hectare boekweit, daarnaast nog: Opbrengst: 1250 kg/ha

40 hectare bos

90 hectare grasland

106 hectare natuurgebied

Er ligt 320 hectare aan 1 blok.

Alle verbouwde granen kunnen opgeslagen worden in 12 silo's van 40 ton en de rest los in de schuur. In totaal kan dan 1200 ton graan opgeslagen worden.

In de vakantie heeft de firma wat dorpsjongens aan het sleutelen en wil hij ze op die manier betrekken bij de landbouw.

Er wordt gezaaid met een kunstmeststrooier, na vijfmaal cultivateren,. Zo kan 20 meter in een werkgang meegenomen worden.

Op het bedrijf is nog dierlijke mest aanwezig uit de tijd dat het bedrijf nog een staatsboerderij was. Deze mest is zeer vervuild en wordt niet gebruikt. De mosterdplanten worden als groenbemester gebruikt. Er wordt ook kalk gegeven. 4 ton per hectare, dit is cadeautje van de gemeente. Bij schimmel in het gewas wordt nog eens een halve ton gegeven. Boer wil graag biologisch zaad kopen, maar dat is pas over drie jaar beschikbaar. Biologisch zaad is sterker dan gangbaar. Er wordt strikt volgens de biologisch-dynamische kalender geboerd. Ook intensieve en gangbare boeren werken volgens die kalender. Onkruid is zoals bij zovele een probleem. Wilde haver kan 20 jaar overleven in de grond. Wanneer men mechanisch onkruid bestrijd wordt dit soms door ambtenaren als chemisch gezien.

De firma heeft naast de bedrijfsleider twee vaste arbeiders en een boekhouder op afroep in dienst. De zoon van de bedrijfsleider zit nu op een soort MTS en wil het bedrijf overnemen, maar hij wil eerst door de week op bedrijf werken en in het weekend studeren.

Het bedrijf heeft een uitgebreid machinepark. Deze bestaat onder anderen uit verschillende grote grondbewerkingsmachines, een eigen combine, een zaaimachine voor zware omstandigheden en een Ford met 200 pk.

Het bedrijf is niet renderend. De firma heeft ook de slechtste grond van de omgeving: klasse V en VI. De subsidies zijn zeer welkom. De laatste jaren waren zwaar vanwege het klimaat. De bedrijfsleider ziet de toekomst wel zonnig in.

Interview: Melkfabriek Fromako te Komarno

De heer

Datum: 07-09-2004

Deze fabriek richt zich hoofdzakelijk op het produceren van yoghurt en dan op verschillende soorten yoghurt. Daarnaast produceren ze karnemelk en verschillende soorten Kefir. Ze richten zich ook vooral op de consument. Fromako komt vaak met nieuwe dingen op de markt.

De fabriek verwerkt zo'n 15000 tot 20000 liter per dag. De melkfabriek draait dag en nacht door en ook in het weekend. Ze werken in 3 ploegen, de helft van zo'n ploeg is voor schoonmaak. Er moet zeer hygiënisch gewerkt worden.

Er zijn in totaal vier boeren die aan de fabriek leveren, daarvan is een veehouderijbedrijf van de fabriek zelf. Dat bedrijf heeft een 60 melkkoeien. De andere bedrijven hebben zo'n 40 a 50 melkkoeien, de gemiddelde productie van de melkkoeien ligt op zo'n 5000 kg tot 6000 kg melk. De overige melk komt bij een andere melkfabriek vandaan. De melk uit de melkfabriek heeft een heel laag vetgehalte. De melk uit de melkfabriek wordt gemengd met de melk van de andere vier bedrijven, tot dat het juiste vetgehalte voor yoghurt bereikt is.

Yoghurt moet in twee dagen geproduceerd worden en binnen twee dagen moet het ook verkocht worden, anders past het niet in de opslagruimte.

Eerst leverde er meer verschillende kleinere boeren aan de fabriek, maar dan was er altijd een probleem met het vetgehalte, daarom zijn ze daarvan afgestapt. En vele kleine boertjes konden het in die tijd ook niet trekken en gingen toen ook al failliet. Dit probleem komt hoofdzakelijk omdat er hier geen agrarische politiek is en daardoor geen subsidie is voor bergboeren en de kosten juist hoog zijn in dit gebied.

HF koeien kunnen hier niet leven, roodbonte koeien en Brown Swiss wel. Het gebied is met de Alpen te vergelijken.

De melk wordt twee keer in de maand bij de veehouder gecontroleerd, dit geldt overigens ook voor de melkfabriek.

Wat de melkproductie betreft is er een revolutie. Grote bedrijven investeren makkelijker, de kleine boeren hebben de keus investeren of stoppen. De melkfabriek wil graag gaan samenwerken met andere melkveehouders. Ze willen dan ook een soort proefboerderij opzetten, zodat de andere melkveehouders kunnen zien hoe het moet.

De fabriek heeft nu geen biologische melk, maar het is wel bijna biologisch (dat wordt hier nogal snel geconcludeerd).

In de jaren '90 hebben ze geitenmelk geprobeerd, ging heel goed. Alleen toen het probleem dat geiten teken hadden, dat is toen heel lang in de publiciteit geweest, toen het product eruit. De EU verlangt naar andere producten, alleen ze zien niet veel in schapenmelk. De Fabriek is EU gecertificeerd, alleen de fabriek is meer geïnteresseerd in de zuidelijke landen (Tsjechië, Hongarije en Slovenië).

In heel Polen verkopen ze hun producten, grote handel is het belangrijkste voor hun.

Drie jaar geleden hebben ze geen gunstige contracten gemaakt. Ze waren eerst heel blij met de netwerken alleen toen bleek het geen goede investering te zijn. Daar zijn ze nu gelukkig weer uitgestapt. Ze hebben nu contracten met betere voorwaarden.

Interview/Bedrijfsbezoek: Henk Klaver te Lubomierz

Datum: 08-09-2004

Henk Klaver pacht sinds 1997 een voormalig staatsboerderijen Lubomierz. Hij melkt hier ongeveer 140 koeien van het HF ras en heeft evenveel jongvee. Met deze veestapel melkt hij een melkquotum vol van 600000 kg melk. In de veestapel moet de komende tijd nog sterk geselecteerd worden. Een gedeelte is gust en zal afgemest worden en een gedeelte zal het veld moeten ruimen vanwege productie redenen. Klaver heeft 600 hectare grond tot zijn beschikking waarvan de helft eigendom. Het bouwplan ziet er als volgt uit: 140 ha maïs, 140 ha graan en de rest grasland. Van dit grasland ligt nog zo'n 100 ha braak. Het doel is om meer granen en maïs te verbouwen zodat het grasland intensiever benut wordt en de opbrengst verhoogd wordt.

Klaver past weidegang toe bij het melkvee. Jongvee blijft binnen. De melkkoeien worden 's nachts op stal bijgevoerd met gras en maïs uit de voermengwagen. Vanwege voerplek gebrek loopt het jongvee overdag in de stal van de koeien, zodat het jongvee overdag voldoende ruimte heeft om te eten en het er mechanisch gevoerd kan worden.

De oude PKR gebouwen worden nog voor een groot gedeelte gebruikt. Aanwezig waren: 2 jongveestallen (1 in gebruik), 2 ligboxenstallen (1 in gebruik), Hollandse stal (oude afkalfstalling + jongste kalveren, niet meer in gebruik), 2 melkstallen (1 in gebruik) en een Hollandse stal in gebruik als potstal voor jongvee. Een jongveestal werd gebruikt als graanopslag. Verder was er nog een werkplaats voor de machines aanwezig.

Aan mechanisatie werd niet veel aandacht gegeven. Voermengwagen, giertank, opraapwagens, maaimachines, grasharken, ploegen en kunstmeststrooier waren aanwezig, maar tractoren werden geleend van een collega boer uit Duitsland. De samenwerking met genoemde collega boer ging verder dan het lenen van tractoren. Geregeld werd er graan voor maïs geruild en ook vakkundig personeel werd uitgewisseld.

Het dagelijkse personeel zorgt nog wel eens voor ergernis. Zij moeten letterlijk de gehele dag aan het werk gehouden worden en zullen geen eigen initiatief vertonen. Iemand die trekkerwerk doet zal nooit eens even bij de koeien kijken. Ze zien het werk niet en zijn geheel geen vee mensen. In de werkplaats kunnen ze echter alles dat los zit en kapot is weer aan elkaar zetten. Er lopen doorgaans 4 man personeel rond, en in drukke tijden zijn er meer aanwezig. Er zijn 2 vrouwen welke het melken voor hun beurt nemen. Ze verdienen wit een € 140,- per maand.

Het bedrijf werd nu voor een periode van 7 jaar gepacht. Over drie jaar loopt het contract af en de vraag is of Klaver het contract kan verlengen. De contacten tussen de hoogste man van de Agencja en Klaver zijn niet te best. Door deze situatie investeert Klaver niet meer in de gebouwen. De melkput welke dienst doet, is opgebouwd uit losse onderdelen en is zeer goedkoop uitgevoerd. Klaver houdt in het achterhoofd dat hij geen verlenging krijgt en dat hij nieuw moet bouwen op zijn eigen grond. Het is dan zijn geluk dat hij 300 ha in eigendom heeft. Van de huidige gebouwen zijn 2 gedeeltelijk afgebrand. Nooit bewezen maar vrijwel zeker is dit niet per ongeluk gebeurd en is de brand aangestoken door ontevreden omwonenden. Met de branden zijn een grote hoeveelheid hooi en stro mee verloren gegaan.

De omstandigheden voor het vee zijn zwaar. De sterksten selecteren zichzelf. Het is behelpen met de bestaande gebouwen. Mocht Klaver moeten vertrekken, dan zou hij op zijn eigen land waarschijnlijk een Canadese tentstal neerzetten. Klaver houdt vast aan het HF ras. In het verleden is er wel eens een piemontese stier gebruikt. Deze nakomelingen vallen niet tegen. De koeien worden geïnsemineerd met pools HF proefstier sperma. Een rietje kost € 6,98

Klaver is tevreden over de veterinaire dienstverlening. Het heeft even geduurd voordat de dierenarts vertrouwen in Klaver kreeg, zodat deze zelf handelingen mocht verrichten. Het krijgen van vertrouwen is een groot probleem. Zowel tussen Klaver en de Polen als tussen de Polen en Klaver.

Klaver heeft een lening uit te staan voor dezelfde periode als de pacht. Dit is een jonge boeren lening. Deze moet afgelost worden in 10 jaar tegen een rente percentage van 2%.

Klaver spreekt na zeven jaar zeer goed pools. Het praten en luisteren gaat hem naar eigen zeggen goed af. Alleen de schriftelijke beheersing is er nog niet. Tijdens ons bezoek was het een komen en gaan van mensen op het bedrijf. Voor ons een teken dat Klaver na een moeilijke en niet probleemloze tijd toch goed geïntegreerd is in de Poolse gemeenschap. Naar ons inzicht komt deze enthousiaste Fries er wel in Polen.

Interview: Wrzosek te Podgorzyn

Datum: 06-10-2004

De heer Wrzosek is de eerste grote schapenboer die wij zijn tegen gekomen in dit gebied. Hij heeft maar liefst 310 ooiën, 60 lammeren en acht rammen. De heer Wrzosek is er in 1974 mee begonnen, de vraag naar schapen was er toen die tijd veel en er zit weinig werk in schapen.

Hij heeft 50 ha land, gezamenlijk met zijn broer en zus, hij heeft daarvan zelf tien ha in eigendom. Het land van de heer Wrzosek zit in de grondklasse vier tot en met zes.

Het grootste gedeelte van de heer Wrzosek is grasland, er wordt nog voor een klein gedeelte graan bij verbouwd. Er is gewasrotatie aanwezig, drie tot vijf jaar gras in het perceel en dan twee tot vier jaar graan (tarwe, rogge) op dat perceel. Dit is noodzakelijk omdat de schapen de wortels mee uit de grond trekken.

De heer Wrzosek haalt gemiddeld elk jaar drie sneden van zijn land, dit in zijn gebied heel veel, de meeste veehouders halen maar een snede van af. De heer Wrzosek heeft de eerste snede ingekuild in een keurige sleufsilos, van de tweede snede heeft hij de helft ingekuild en van de andere helft heeft hij hooi gemaakt. De derde snede wordt gestalvoerd (vers wordt het aan de schapen gegeven in ruiven). De heer Wrzosek doet al zijn landwerkzaamheden zelf, er was een groot machinepark aanwezig.

In oktober is al het gras al op in het land, de schapen worden dan naar binnen gehaald en verblijven daar de gehele winter. De ram komt dan gelijk bij de schapen

De schapen worden dan ook gelijk geschoren, zodat er meer ruimte in de hokken is en het is beter voor de gezondheid van het schaap. Wanneer het schaap binnen zit met vacht dan moet het schaap zweten via zijn tong, wanneer het schaap zijn vacht kwijt is gaat dit via de huid.

De schapen worden één keer per jaar geschoren, de heer Wrzosek doet het scheren zelf. De opbrengstrijzen van wol zijn laag, maar wanneer de heer Wrzosek er zelf producten van zal gaan maken, wordt dit een ander verhaal. Alleen deze mogelijkheid heeft de Wrzosek helaas niet. De opbrengst van wol is € 0,70 per kg, vaneen schaap komt drie kg wol af, dus één schaap brengt aan wol € 2,09 op. Wanneer de heer Wrzosek de schapen laat scheren is hij € 1,16 per schaap kwijt.

De heer Wrzosek wist niet waar de wol heen ging (wij hadden het idee dat hij dat niet wilde vertellen), de wol wordt gebruikt voor het maken van draad, kussens en dekbedden.

De schapenhokken zijn voorzien van uitloopmogelijkheden naar buiten toe, dit wordt alleen Overdag gebruikt.

De schapen worden 's winters gevoerd met kuilgras, hooi en gras. 's Ochtends krijgen ze hooi en 's avonds kuilgras. In het begin van oktober krijgen ze nog vers gras gevoerd, is de derde snede. Daarnaast krijgen de schapen geplette tarwe en rogge bijgevoerd, net voor het lammeren en tijdens voeden van de jongen krijgen de schapen extra bijgevoerd. Ook krijgen de schapen calcium (is alleen net voor het lammeren en tijdens het voeden) en een vitaminemix erbij. De vitaminemix wordt de hele stalperiode bijgevoerd. De vitaminemix wordt hoofdzakelijk toegediend om de magnesium, bij erge natte jaren spoelt er veel magnesium uit de bodem en hierdoor zit er een tekort in het voer en krijgen de schapen te weinig magnesium binnen. De vitaminemix is goedkoper dan kunstmest te strooien.

Kunstmest wordt hier ook alleen op het bedrijf toegediend, als hij een goed jaar achter de rug heeft en geld aan kunstmest kan besteden.

De kosten van een zakje Calcium zijn; € 2,33 per 20kg en van vitaminemix zijn; € 11.63 per 20 kg.

De heer Wrzosek kan bijna geheel van zijn eigen land de schapen voeren, hij koopt alleen 20 a 30 % graan aan en het stro dat koopt hij van de burens.

In het verleden verbouwde de heer Wrzosek maïs, alleen de schapen aten alleen de granen van de maïs. Er moest elke keer 70% van de maïs weggegooid worden, en maïs is erg duur, 1 kg maïskuil kost € 0,30 graskuil kost maar € 0,07 per kg.

De heer Wrzosek heeft verschillende rassen van schapen. Hij heeft ze ook allemaal keurig per ras gescheiden. De rassen die hij heeft zijn: Romney Marsh, Kent (engels ras), Charolais, Barrison de Chere, Suffolk (zwarte kop) de laatste twee rassen werden zeer veel in de jaren negentig gefokt, dit omdat de markt naar kleine vleeschapen vroeg.

Veel schapenvlees gaat sinds Polen bij de EU zit voor export, vooral het vlees van jonge schapen.

De opbrengstprijzen van schapenvlees (jong) zijn:

13-16 kg € 1,63-2,33

17-22 kg € 1,40-2,09

23-30 kg € 1,16-1,86

31-30 kg € 0,93-1,63

36-40 kg € 0,93-1,40

Moederooi € 11,63- 23,26 (hangt af waarvoor ze verkocht worden en van de conditie)

Vrouwelijke schapen die voor de eerste keer drachtig zijn en verkocht worden als gebruiksdier brengen € 46,-- tot € 70,-- op.

Er zijn drie slachterijen in Polen, maar de heer Wrzosek wist ook niet waar deze zaten, hij melde dat het geheim was. De schapen werden bij hem opgehaald door een handelaar en dan had hij er niks meer mee te maken. Jammer voor het onderzoek, maar wij hebben het idee dat de firma's nog niet aan de EU eisen voldoen, want wij konden ook bij vele andere firma's niet terecht i.v.m het toe treden bij de EU.

De dierenarts komt maar zelden op het erf, de heer Wrzosek heeft het idee als de dierenarts hier komt, dan gaat het dier alleen maar eerder dood, en er komt altijd een behoorlijke rekening achterweg. De heer Wrzosek ent preventief twee a drie keer per jaar de schapen tegen wormen. Als het een nat jaar was dan entte hij de schapen ook tegen leverbot.

De hoeven van de schapen bekapt hij minimaal twee keer per jaar. Wanneer een schaap een andere ziekte onder de leden had dan behandelde de heer Wrzosek het met antibiotica.

En tijdens lammertijd had de heer Wrzosek nog een zalf om het uier van het schaap mee te behandelen.

Wanneer een schaap zijn lammeren niet wil hebben of dat het schaap overlijdt wanneer zij net jongen heeft, worden de lammeren gedood. In Nederland zie je vaak nog dat de lammeren met de fles groot gebracht worden, maar de heer Wrzosek vindt het te veel werk en de kosten van kunstmelk zijn te hoog. En hij meldde dat de lammeren het toch nooit goed deden en dat ze vaak alsnog dood gingen.

De heer Wrzosek melkt zelf geen schapen, hij heeft schapen voor de vleesproductie en niet voor de melk. Hij vindt dat hij daar te veel schapen voor heeft.

De omheining om zijn land is 20 jaar geleden al gezet. De heer Wrzosek heeft een keurige houten omheining. Hij heeft vier planken aan een paal bevestigd, de palen zijn 70 cm diep de grond in gegraven. De kosten van de omheining had hij geen idee van omdat het al zo lang geleden was gezet.

Wij willen er nog wel even bij melden dat deze veehouder het zeer netjes voor elkaar heeft.

Telefonische interview: Schapenboerderij Bacówka.

Datum: 13-10-2004

Het bedrijf heeft 100 schapen en 40 lammeren. In de zomer is de heer schapenherder van 600 schapen, deze schapen zijn van andere veehouders. Het bedrijf heeft zelf 10 ha in eigendom en pacht er nog 50 ha bij. In de zomer weidt dhr. Schapen van andere schapenhouders in zijn land. De schapen zijn de gehele weideperiode buiten. De schapen gaan altijd rond 20 oktober naar binnen en worden dan gevoerd met hooi, kuilgras en vitaminen. De schapen gaan eind april pas weer naar buiten (na het lammeren).

De heer melkt de helft van zijn schapen, om daar schapenkaas van te maken. De lactatie van een schaap is vijf maanden en de productie is per dag anderhalve liter.

Bij het maken van schapenkaas is de ene keer meer liters melk nodig, dan de andere keer.

Het hangt van het tijdstip van het van jaar af. In mei, juni heb je 5 à 6 liter nodig voor 1kg kaas en in september heb je maar 3 à 4 liter voor 1 kg kaas nodig.

De heer.... Maakt verschillende soorten schapenkaasjes, namelijk Oscypki, Bunc en Bryndza.

De bereidings wijze van de bovenstaande kazen gaat als volgt:

Bunc: melk laten zuren dan roeren en snijden en dan is het kaas. Het overgebleven product (wei) verkoopt hij onder de Poolse naam "Zyntyce".

Bunc is niet lang houdbaar, maar een week.

Bryndze: is dezelfde bereidingswijze als Brunc, alleen moet het twee weken rijpen, na die twee weken wordt het gemalen en wordt er zout aan toegevoegd, zodat de kaas langer houdbaar is. Deze kaas doen ze niet een kaasvorm, ze kneden het eerst met de handen en dan maken ze er met de hand een mooi rond kaasje van.

Oscypki: Deze kaas heeft een hele andere bereidingswijze dan de twee voorgaande kaasjes. Dit kaasproces gaat als volgt: schapenmelk pasteuriseren, dan wordt het in een houtenvat gedaan, daar laten ze de kaas zuur worden, door de kaas goed te laten zuren, wordt er lebstremsel (aftreksel van de lebmaag van kalveren) aan toegevoegd. Wordt het geroerd met een houten lepel. Dan wordt het gekneden tot een bal en wordt het in vormen gedaan dan wordt er een naald doorheen gestoken en dan wordt het in heet water gedaan, verschillende keren wordt het kaasje ondergedompeld in heet water. Daarna komt de kaas in een pekelbad en tot slot wordt het nog drie dagen gerookt. Om de kaas voor een lange tijd houdbaar te maken, wordt de kaas geplastificeerd. De Oscypki is dan vier maanden houdbaar, wanneer dit niet gedaan wordt is de Oscypki maar twee weken houdbaar.

De heer.... Verkoopt de schapenkaas vanuit zijn huis en aan winkels, hij heeft hier contracten voor opgesteld.

De opbrengstprijzen van de verschillende kaasjes zijn:

Bunc: € 2,33 per kg

Bryndze: € 2,33 per kg

Oscypki: € 3,50 per kg

De heer scheert zijn schapen zelf, een gedeelte van de vachten bewerkt hij, zodat hij ze kan verkopen in winkels.

De opbrengstprijzen van de vachten zijn:

Witte vacht: € 25,--

Zwarte of bonte vacht: € 30,--

85% van de lammeren gaat weg voor export naar Italie.

De schapenhouder draait goed en ziet de toekomst rooskleurig tegemoet!

We moeten er wel bij zeggen dat hij in een ander gebied zit.

Bijlage II. Informatie onderzoek.

Tabel 2. Kunstmestgebruik in de Poolse landbouw in kg/ha. en kooprijzen.

Soort kunstmest.	1979/1980	1984/1985	1988/1989	1989/1990	1990/1991	2001/2002	2002/2003
NPK	193	175	196	164	95	85	91
Kalk	160	139	202	182	140	188	172
NPK uitgesplitst							
Soort	2001/2002	2002/2003					
Stikstof kg/ha	42	45,5					
Fosfaat kg/ha	19,6	20,8					
Kali kg/ha	23,1	24,9					
Prijzen kunstmest (per 100 kg) in Nederland.							
KAS 27% N	€	18,30					
Tripelsuper 45% P2O5	€	24,15					
Kali 60	€	21,30					
NPK 15-12-24	€	26,95					
Prijzen kunstmest (per 100 kg) in Polen							
Kunstmest 46% N	€	16,06					
Kunstmest 20% P2O5	€	11,95					
Kunstmest 60% K2O	€	13,93					
Kunstmest NPK 8-24-24	€	22,47					

Tabel 4. Gemiddelde grondprijs van akkerbouwgrond bij boer-boer verkoop.

Provincie	Gemiddelde prijs	Zeer vruchtbaar	Matig vruchtbaar	Onvruchtbare grond
Polen	5753	7960	5801	3497
Dolnośląskie	4868	5956	5158	3489
Kujawsko-pomorskie	6519	9465	6332	3760
Lubelskie	4963	6892	4984	3013
Lubuskie	3092	4156	3077	2043
Łódzkie	5339	7570	5365	3082
Małopolskie	7269	9228	7820	4759
Mazowieckie	6717	9966	6422	3763
Opolskie	5454	7425	5477	3461
Podkarpackie	4249	5873	4297	2577
Podlaskie	5575	7986	5475	3265
Pomorskie	5488	6833	5803	3828
Śląskie	7273	9758	7231	4829
Świętokrzyskie	5406	7459	5668	3090
Warmińsko-mazurskie	3499	4636	3747	2114
Wielkopolskie	7457	10530	7529	4311
Zachodniopomorskie	4073	5017	4294	2909

(Bron: GUS)

Tabel 5. Bouwplan Dolnośląskie, inclusief opbrengsten en prijzen.

Product	Gezaaid oppervlakte		Hectare opbrengsten		Contractopbrengstprijsen		Vrijemarktprijzen	
	(ha)		(ton/ha)		(€/100 kg)		(€/100 kg)	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Granen	556045	556913	4,36	3,68	9,33	10,61		
Tarwe	285845	277760			9,95	10,66	11,38	12,08
Wintertarwe	259514	239372	4,42	3,81				
Zomertarwe	26331	38388	3,43	3,19				
Rogge	39750	43413	2,89	2,43	7,49	8,15	8,70	9,27
Gerst	68617	68036			9,97	11,78	9,37	10,03
Wintergerst	14966	10956	3,61	3,23				
Zomergerst	53650	57080	3,39	3,08				
Haver	22841	22157	2,97	2,46	7,83	8,49	8,38	8,95
Triticale	18064	17913			8,35	9,58		
Wintertriticale	15683	15874	3,50	3,01				
Zomertriticale	2381	2126	3,07	2,33				
Boekweit	5875	5593	1,31	1,16				
Korrelmais	89209	93200	6,93	5,54				
Aardappelen	35735	34158	21,60	18,00	7,29	7,32		
Consumptie					9,08	6,63	12,37	10,61
Industrie					7,12	7,33		
Suikerbieten	29748	27378	41,30	36,60	2,48	3,13		
Silagemais			3,97	3,32				
Silage erwten			2,66	2,22				

(Bron: GUS)

Tabel 6. Aantal dieren in de provincie Dolnośląskie en de gemeente Stara Kamienica.

Diersoort	Dolnośląskie		Stara Kamienica
	Aantal per jaar		
	2002	2003	2003
Rundvee	141316	135954	625
Waarvan koeien	63580	61892	301
Waarvan melkgevend	61437	59133	286
Varkens	502740	525431	358
Waarvan zeugen	52071	53188	39
Schapen	14582	14067	62
Waarvan oeien	7098	7140	23
Geiten	12524	12502	100
Paarden	9408	9239	69
Waarvan > 3 jr	6311	6520	51
Pluimvee	9964745	6407127	12815
Melkproductiecijfers			
Melkproductie in mln l	243	258	-
Gem melkproductie / koe	4052	4388	-
Manier van melkverwerking in de gemeente Stara Kamienica			
	bedrijven	machine	
Machinemelken in kan	39	43	
Machinemelken in pijpleiding	0	0	
Waterkoeling	18	21	
Melkkoeltank	4	4	

Bijlage III. Perceelskaarten.

Bijlage IV. Informatie wolproducten.

Tabel 7. Prijzen wollen dekbedden.

Afmetingen (b-l)		Zomer met drukknopen		winter zonder drukknopen		4 jaargetijden
140-200	€	68	€	77	€	127
140-220	€	75	€	84	€	141
200-200	€	104	€	113	€	179
200-220	€	116	€	125	€	197
240-200	€	118	€	132	€	209
240-220	€	129	€	145	€	225

De prijs van een kussen in de winkel bedraagt € 43,-.

Tabel 8. Prijzen van overige wolproducten.

Zitkussen	€	13,50
Fietszadeldek	€	13,50
Poets handschoen	€	9,50
Inlegzolen	€	5,50
Handschoenen	€	42,50
Wanten	€	29,00
Babyzak	€	189,00
Knuffels	€	9,50
Zitschaap	€	69,00
Voetenzak	€	90,00
Pantoffels met zachte zool	€	42,50
Pantoffels met harde zool	€	42,50

(Bron: www.skinpark.com/jvs)

Tabel 9. Hoeveelheid wol dat nodig is voor een dekbed.

	vulling van dekbed (gr/m ²)
Zomerdekbed	250
Winterdekbed	550
4-jaargetijden dekbed bestaat uit 2 delen:	
Zomerdekbed	250
Lente/ herfstdekbed	400

(Bron: http://www.hetbeddenhuis.nl/textiel_dekbedden.htm)

Bijlage V. Interviewvragen schapenboeren

- Hoeveel schapen zijn er op het bedrijf aanwezig?
- Waarom heeft u voor schapen gekozen?
- Hoeveel ha land heeft u?
- Wat wordt er verbouwd?
- Welk ras schapen? Zijn er meer verschillende rassen hier mogelijk?
- Wat zijn de opbrengstprijzen van schapen en lammeren?
- Waar gaan de schapen heen voor de slacht?
- Melkt u ook schapen, zo ja wat doet u met de melk?
- Wanneer hij schapenkaas maakt, waar heeft hij het materiaal vandaan en wat zijn de kosten daarvan?
- Wat zijn de opbrengstprijzen van wol?
- Waar gaat de wol heen?
- Scheert u de schapen zelf of laat u dat doen?
- Wat zijn de veeartskosten ongeveer per schaap?
- Worden de schapen ook ontwormt?
- Welke ziekten komen hiervoor bij schapen?
- Welk tijdstip doet u de ram bij de schapen?
- Wat voert u de schapen?
- Krijgen de schapen ook krachtvoer net voor de lammertijd en tijdens het voeden van de lammeren ?
- Krijgen de wouters (lammeren die geen moeder hebben) kunstmelk?
- Wat voor omheining heeft u om het land, en wat zijn de kosten daarvan?
- Krijgen alle lammeren een oormerk in?
- Zijn de prijzen ook verandert nu Polen bij de EU is gekomen?
- Wat vindt u ervan dat Polen bij de EU is gekomen?

Bijlage VI. Interviewvragen overige agrariërs.

1. Wat zijn uw bedrijfsgegevens?
What are your farmtypicals
 - a. aantal hectare
total hectare
 - b. bouwplan, welk gewas, hoeveel hectare
cropping plan, which crop, howmany hectare
 - c. aantal melk/kalfkoeien
total milk/calfcows
 - d. Hebt u melkquotum
Do you have milkquota

2. Aan wie levert u de melk
Who buys your milk?

3. Wat is uw doelstelling, hoe zou u uw bedrijf voort willen zetten?
What is your personal target for your farm?

4. Hoe hoog is uw melkproductie per koe?
How high is your milkproduction pro cow?

5. Wat krijgen uw koeien 's zomers en 's winters te eten?
What do you give your cows to eat in the summer and in the winter ?

6. Wat voor melkinstallatie en bewaring hebt u?
What for milkinginstallation and coolinginstallation do you have?

7. Hoelang lopen uw koeien buiten in de zomer?
How long let you graze your cows in the summer?

8. Kunt u ons enkele opbrengstprijzen geven van melk en akkerbouwgewassen?
Can you give us some prices of milk or crops?

9. Fokt u uw eigen jongvee op? Of koopt u vaarzen?
Do you raise your own jung cattle? Or do you buy heifers?

10. In welke grondklasseringen vallen uw gronden en wat houdt dat in
In witch groundclassification does your areal fall?

11. Welk vruchtwisselingsysteem past u toe
Witch crotation do you use?

12. Wat is de functie van vogelwikke
What is the function of

13. Gebruikt u dierlijke mest en/of kunstmeststoffen en zo ja welke en hoeveel per hectare
Do you use manure are chemical fertilizers and how many pro hectare/crop

Bijlag VII. Overige informatie.

Tabel 1. Opbrengstprijzen dierlijke producten, dieren en diervoeders

Product	(prijs (zł) per kg of l)		(prijs (€) per kg of l)	
	2002	2003	2002	2003
Slachtkoeien	2,75	2,59	0,64	0,60
Slachtkalveren	4,33	4,2	1,01	0,98
Melk	0,77	0,76	0,18	0,18
Gebruiksdieren (prijs (zł) per stuk)				
Melkkoe	1628,23	1601,75	378,66	372,50
Pink	968,55	943,72	225,24	219,47
Varken	100,92	79,69	23,47	18,53
Ooi	140,64	139,48	32,71	32,44
Werkpaard	2926,74	3029,99	680,64	704,65
Voeders (prijs (zł) per 100 kg)				
Hooi gras	20,71	21,34	4,82	4,96
klaver	25,96	25,74	6,04	5,99
Mengvoer varkens	84,90	83,57	19,74	19,43
Mengvoer rundvee	72,44	72,70	16,85	16,91

(Bron: GUS)